

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/22271> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Peele, Ada

Title: Een uitzonderlijke erfgenaam : de verdeling van de nalatenschap van Koning-Stadhouder Willem III en een consequentie daarvan : Pruisisch heerlijk gezag in Hooge en Lage Zwaluwe, 1702-1754

Issue Date: 2013-11-19

6 Juridische discussies, politieke dreigementen en accommodementen

1702-1732

Inleiding

De Pruisische gezant Wolfgang von Schmettau claimde op 8 mei 1702, meteen na de opening van het testament, voor Frederik I niet langer de gehele erfenis zoals in zijn memorie van 25 maart 1702. Hij maakte nu onderscheid tussen de goederen van Willem III en Willem II, waarover de Koning-Stadhouder vrij had mogen beschikken, en de fideï-commissaire goederen van Frederik Hendrik.¹ Bij de laatste zaten ook de goederen van Maurits en Philips Willem die door de Friese Nassaus werden gepretendeerd. Zoals wij al in hoofdstuk 4 zagen belastte Frederik Hendrik in zijn testament niet alleen de goederen die hij via het verdelingsverdrag of later door koop of anderszins had verkregen met zijn fideï-commissaire bepalingen, maar ook die hij van Maurits (en Philips Willem) had geërfd. Terwijl Maurits en Philips Willem alleen manlijke opvolging toestonden, had Frederik Hendrik ook de weg voor vrouwelijke opvolging geopend.

Frederik I baseerde zijn aanspraken op de testamenten van René de Chalon, Willem I, Anna van Egmond, en Frederik Hendrik.² Niet op die van prins Philips Willem en prins Maurits, want die waren voor hem ongunstig, maar voor de Friese Nassaus juist aantrekkelijk.³ Het is opvallend dat Frederik I in 1702 aanspraak maakte op de goederen van zijn grootvader vanwege diens testament en het eeuwig fideï-commis van het Huis Oranje.⁴ Volgens G.E. Guhraner trad de jurist en filosoof Gottfried Wilhelm Leibniz in die tijd op als vertegenwoordiger van Frederik in de erfeniskwestie.⁵ Leibniz zou in 1702 een werk over het onbetwistbare recht van de Pruisische koning op de nalatenschap van Frederik Hendrik hebben geschreven.⁶ Het is een anoniem ge-

1 Dit hield in dat Frederik toch nog een groot en belangrijk deel van de nalatenschap van Willem III claimde.

2 Frederik I beriep op het testament van Willem I, maar dit had geen zin omdat het document niet langer rechtsgeldig was. Zie hoofdstuk 4.

3 NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSO 1702, Von Schmettau aan SG (8 mei).

4 Tevens vanwege het eerstgeboorterecht en ten gunste van vrouwen bij gebrek aan mannelijke nakomelingen.

5 Sophie Charlotte, de tweede vrouw van Frederik I, en haar moeder Sophia Dorothea waren met Leibniz bevriend. Sophie Charlotte correspondeerde met hem. Leibniz was de eerste president van de in 1700, door keurvorst Frederik III (op advies van Leibniz), opgerichte Pruisische Academie van Wetenschappen te Berlijn.

6 Het bewuste geschrift heeft als titel: *Information Sommaire Touchant Le Droit incontestable de Sa Majesté le Roi de Prusse à la Succession de son Grand-Père le Prince Frédéric Henri de Glorieuse Memoire, fondé sur son Testament & sur le Fidei-commis perpetuel établi dans la Maison de Nassau Orange, par droit d'Aînesse & en faveur des Femmes au défaut des Mâles*. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 944, 3-47. *Information Sommaire* (z.d.). Het werk verscheen ook in het Nederlands. Zie KB, Knuttel, nr. 14736, 4-36, *Sommierre Informatie* (1702). Beide werken bevatten diverse bijlagen, zoals testamenten en brieven. Zie ook hoofdstuk 5.

Afb. 34 Gottfried Wilhelm Leibniz, door Johann Friedrich Wentzel, circa 1700. Leibniz was rechtsgeleerde, wiskundige, filosoof, logicus, natuurkundige, historicus en diplomaat.

schrift, maar met ‘derjenigen gründlichkeit, dem guten Geschmack geschrieben, welchen man bei Leibniz gewohn ist’, aldus Guhraner.⁷ Vóór die tijd was men van Pruisische zijde nog van mening dat Frederik Hendrik tot de derde graad zou hebben gesubstitueerd en dat na de dood van Willem III ook andere erfgenamen aanspraak konden maken op de fidei-commissaire goederen van Frederik Hendrik.⁸ Vandaar dat zij wilden dat Willem III in zijn testament expliciet zou opnemen dat hij deze goederen aan zijn neef Frederik zou nalaten.⁹ Hiermee begon een juridisch geschil, waarin ook de Nassause tegenpartij juridische argumenten aanvoerde.¹⁰

6.1 Aanspraken en argumenten van de Friese Nassaus

Vanwege het testament van Willem III maakte Henriette Amalia in eerste instantie aanspraak op diens gehele nalatenschap. Volgens Frederik I had Willem III echter niet over

⁷ Guhraner, *Freiherr II*, 229-230.

⁸ Zie voor het *tertius heres* de hoofdstukken 3 en 5.

⁹ Zie hoofdstuk 5.

¹⁰ Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 944. Zie voor data NA, 1.10.29, CF, inv. 837, nr. 2-6, *Nalatenschap van Willem III* (25 maart 1702 t/m 22 december 1711).

de goederen van Frederik Hendrik, die belast waren met diens fidei-commissaire bepalingen, mogen beschikken. De Friese prinses accepteerde dit alleen voor de 'eigen goederen' van Frederik Hendrik. Dit waren de goederen die Frederik Hendrik via het Traktaat van Verdeling in 1609 van zijn vader had verkregen – Geertruidenberg en omgeving, ook de Zwaluwen – en die hij zelf tijdens zijn leven had verworven, het Westland met name.¹¹

Henriette Amalia baseerde de aanspraken van haar zoon Johan Willem Friso ook op de testamenten van Philips Willem, Maurits en Willem III, en tevens op het Traktaat van Partage uit 1609.¹² De Friese Nassaus hadden het probleem dat de nakomelingen van Ernst Casimir, dus Johan Willem Friso en zijn nakomelingen, door Frederik Hendrik werden uitgesloten te erven, hoewel zij door Maurits (en Philips Willem) als erfgenamen waren benoemd. Henriette Amalia was echter van mening dat Frederik Hendrik door het aanvaarden van de erfenis van Maurits (en Philips Willem) diens testament had erkend en daarom de fidei-commissaire bepalingen daarin niet ongedaan kon maken en ook niet negeren.¹³ Frederik Hendrik had dus bij het maken van zijn testament er rekening mee moeten houden dat hij niet vrij en zonder de last van een fidei-commis over de goederen van Maurits en Philips Willem mocht beschikken.¹⁴ Hij heeft dit echter, om wat voor reden dan ook, niet gedaan. Henriette Amalia eiste daarom de goederen van Maurits (en Philips Willem), zoals de graafschappen Lingen en Meurs, voor haar zoon op. Op het Traktaat van Partage baseerde de prinses ook de redenering, dat er voor Frederik I geen reden was om zich te beroepen op de bepalingen in testamenten van de Nassaus en Oranjes die vóór 1609 waren gemaakt. Frederik I betoogde namelijk dat René de Chalon door zijn testamentaire bepalingen ruimte had geboden aan vrouwelijke nakomelingen van zijn oom Willem de Rijke, dat wil zeggen aan de dochters van Frederik Hendrik van Oranje, van wie Louise Henriette, de moeder van de Pruisische koning, de oudste was. Frederik noemde zich via zijn moeder zelfs een directe mannelijke afstammeling van René de Chalon wat hij overigens niet was.

Tevens verklaarde Henriette Amalia dat het fidei-commis in het testament van De Chalon conditioneel was. Dat wil zeggen dat de institutie en substitutie van de mannelijke en vrouwelijke rechte lijn boven de naaste mannelijke zijlijn alleen was gemaakt voor het geval dat Willem I zonder kinderen stierf. Deze voorwaarde was niet vervuld omdat Willem bij zijn overlijden nakomelingen had. Daarom was, aldus de Friese prinses, deze gehele beschikking niet meer van toepassing. Vanuit deze gedachte zou de zijlijn, de Friese Nassaus die van Jan VI de Oude van Nassau-Dillenburg afstamden, na het overlijden van Willem III, de vierde en laatste mannelijke nakomeling, in aanmerking komen om te erven. De Pruisische koning concludeerde echter

¹¹ Op deze goederen zou Frederik I wel recht hebben. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 944, 24, *Sustenuue van den koning van Pruissen in het Generaal* (1730); Rive, Schets, 19.

¹² NA, 1.08.11, ND, inv. 944, 1-51 *Sustenuue van den koning van Pruissen in het Generaal*.

¹³ 'Dat in het Testament, van den Heere Prins Maurits, is vervat een Clausele fideicommissair. En derhalven, dat den Heer Prins Frederick Hendrick, hebbende het Testament, door het aengaen der Erffenis geagnosceert, onder correctie, buyten ofte tegen deselve Clausele niet heeft kunnen ofte vermogen te testen'. Zie *Deductie bewerende het recht*, 25.

¹⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 944, 24 *Sustenuue van den koning van Pruissen in het Generaal*.

Afb. 35 Henriette Amalia van Anhalt-Dietz, door Louis Volders, ongedateerd.

dat de Friese Nassaus als zijlijn de tweede in volgorde waren en pas in aanmerking kwamen om te erven als in deze rechte lijn ook de takken van alle vrouwelijke nakomelingen waren uitgestorven.¹⁵ Op zulke verschillende interpretaties probeerden beide partijen hun uitsluitende recht op de nalatenschap te baseren.

6.2 De Pruisische koning en de erfenis van Willem III

De Pruisische koning was op 9 mei 1702 met zijn gevolg in Wezel aangekomen. Daar wachtte hij met ongeduld om in Holland de fidei-commissaire goederen van zijn

¹⁵ Rive, *Schets*, 14-15.

grootvader in bezit te nemen¹⁶ Wellicht zou door zijn persoonlijke aanwezigheid in Den Haag de zaak snel geregeld kunnen worden.¹⁷ Het zat de Pruisische koning echter niet mee. Op zijn verzoek om naar Holland te reizen had Heinsius, de raadpensionaris van Holland, officieel negatief gereageerd. Hij had de Pruisische gezant geantwoord dat 'die reise in dese tijtsgelegenheit [de Spaanse Successieoorlog was net begonnen] niet seer aengenaem soude wesen'. Wel mocht hij er incognito naar toe gaan.¹⁸ Men hoefde hem dan geen uitnodiging te sturen. De Staatse gezant in Berlijn, Jacob Hop, was net als Heinsius geen voorstander van deze reis.¹⁹ Hij vond dat deze in die tijd niets goeds, maar wel 'misintelligentie soude produceren. Hoe sulx in dese tijd te pas soude komen sal U.E. G.t.[Heinsius] weynich beter als ick oordelen'. Hij had daarom goede vrienden van Frederik gevraagd hem de reis af te raden, maar dat hadden zij al uit eigen beweging gedaan.²⁰ De vroegere drossaard van Meurs, Borchard Willem, baron van Kinsky, ging al op 4 juni 1702 naar Holland.²¹ De reis van de Pruisische koning zou pas doorgaan wanneer de baron bij zijn terugkomst zou rapporteren dat de omstandigheden in Holland voor hem in orde waren.²² Op 19 juni 1702 vertrok Frederik I, incognito, met een klein gevolg naar Den Haag.²³ Hij werd door een aantal gedeputeerden van de Staten van Holland verwelkomd.²⁴ Jacob van Wassenaer-Obdam, Staats gezant te Berlijn, gaf Heinsius het advies om de graaf en gravin van Wartenberg voor zich te winnen, omdat zij grote invloed op de Pruisische koning hadden.²⁵ Zowel Van Wassenaer-Obdam als

16 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 254, Hop aan Anthonie Heinsius (2 juni 1702); Rive, *Schets*, 9. Frederik I wilde bij het paleis Honselersdijk, dat hij als zijn eigendom beschouwde, gaan jagen.

17 Drechsler, *Streit*, 34.

18 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 211, Van Wassenaer-Obdam aan Anthonie Heinsius (17 mei 1702); 215, Hop aan Anthonie Heinsius (19 mei 1702).

19 Jacob Hop (1654-1725), sinds 1699 baron van het Heilige Romeinse Rijk, was onder andere pensionaris van Amsterdam (1680-1687) en thesaurier-generaal van de Unie (1699-1725). In mei 1702 werd hij door de Staten-Generaal als gezant naar de Pruisische koning Frederik I gestuurd. Zie Porta, *Corver*, 111.

20 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 215-216, Hop aan Anthonie Heinsius (19 mei 1702).

21 Baron Kinsky verbleef na de dood van Willem III aan het Pruisische Hof. Hij zou volgens Hop in de Republiek poolshoogte gaan nemen of daar zaken ten gunste van de koning geregeld konden worden, zoals een uitnodiging voor een officieel bezoek aan de Republiek. Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 260-261, Hop aan Anthonie Heinsius (4 juni 1702).

22 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 260-261, Hop aan Anthonie Heinsius (4 juni 1702).

23 De graaf en gravin van Wartenberg maakten deel uit van het gevolg. In Den Haag nam de koning zijn intrek in het Oude Hof (paleis Noordeinde). Dit paleis was in 1609 door de Staten-Generaal geschenken aan Louise de Coligny en haar zoon Frederik Hendrik. Henriette Amalia zou, op voorstel van de Staten-Generaal, hebben ingestemd met 'de logeringe in het Huijs het Noorteynde, en[de] het gebruik van de meubelen' door Frederik I. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 942, *Vertoog van t'geene gepasseert is in de Conferentie over een provisioneel accommodement gehouden den 4 July 1702*. Het is niet bekend door wie deze tekst is geschreven, waarschijnlijk door iemand uit de kring rond Henriette Amalia en misschien in haar opdracht. Het paleis werd in 1702 door de Pruisische koning in bezit genomen. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 45, 50-50a, Johan Willem Friso aan SG (15 april 1710). Hij vestigde daar zijn ambassade, ontving er gasten, bracht er (bouwkundige) veranderingen aan en stelde de Prinsessentuin, gelegen ten noorden van het complex, open voor publiek. Ook het Huis te Nieuwburg in Rijswijk werd door Frederik I in bezit genomen. Zie Lekkerkerk, *Paleis*, 38.

24 NA, 3.01.04.01, SH, inv. 136, RSH 1702, 244 (17 juni). Koning Frederik I keerde onverrichter zake terug naar Berlijn. Zie Drechsler, *Streit*, 35.

25 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 297, Van Wassenaer-Obdam aan Anthonie Heinsius (19 juni 1702). Heinsius nam het advies over en wist Van Wartenberg voor zich te winnen. Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Hein-*

Hop waren door de Staten-Generaal in bijzondere zending naar het hof van Frederik I gezonden.

Een andere tegenvaller was dat Johan Willem Friso door Willem III tot diens universele erfgenaam was benoemd. Dit werd Frederik op 10 mei 1702 verteld. 'Doch desen avond wert mij bericht dat over het testament van den coning, waervan desen naermiddag om 5 uren kennis bekomen heeft, weder vrij wat moeyelijk is, doch indien het soo is sullen wij hem trachten ter neder te setten', schreef Hop vanuit Wezel.²⁶ Van Wassenauer-Obdam vond dat koning de volgende dag zeer gunstig gestemd was en niet chagrijnig scheen te zijn, hoewel de inhoud van het testament niet positief voor hem was.²⁷ Dit was echter slechts schijn. De erfeniskwestie ging Frederik I zodanig aan het hart dat hij regelmatig vreselijk tekeer ging.²⁸ Hij maakte zich steeds bozer op de Staten-Generaal omdat zij hem belemmerden de erfenis van zijn neef in bezit te nemen.²⁹ Frederik I had ook kritiek op de Nassause Domeinraad omdat deze doorging met het beheer van de goederen van Willem III.³⁰ Deze raad was door de executeurs-testamentair, de Staten-Generaal, hiermee belast. Von Schmettau had aan de Domeinraad van Willem III een kopie gevraagd van de inventaris van de bezittingen van Frederik Hendrik om inzicht te krijgen in de erfenis en het fidei-commis. Voor dit doel moest hij ook vrije toegang hebben tot het archief van de Domeinraad of ten minste inzage hebben in de documenten die hij nodig had. De koning vond dat niet alleen de nalatenschap van Willem III zo spoedig mogelijk gesepareerd diende te worden, maar ook de administratie.³¹ Bovendien wilde hij uitvoerig ingelicht worden over de stand van zaken met betrekking tot de uitvoering van het testament van zijn neef Willem.³²

De Staten-Generaal deden echter nog geen enkele concrete toezegging. Zij wilden wel dat beide partijen 'soo veel doenlijk haar genoegen mogen vinden' en dat zij de executeurschappen van de testamenten van Frederik Hendrik en Willem III met alle onpartijdigheid zouden trachten waar te nemen.³³ De erfeniskwestie kon worden opgelost door middel van een accommodement of via een gerechtelijke procedure bij het Hof van Holland. Mochten er bij de verdeling van de goederen geschillen ontstaan, dan diende een

sius I, 416-417, Anthonie Heinsius aan Van Wartenberg (z.d.); 417-418, Van Wartenberg aan Anthonie Heinsius (7 september 1702). Jacob van Wassenauer-Obdam (1635-1714) was baron van Wassenauer, heer van Obdam, heer van Schonauwen, sinds 1711 graaf van het Heilige Romeinse Rijk en lid van de Hollandse Ridderschap.

²⁶ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 185, Hop aan Anthonie Heinsius (10 mei 1702).

²⁷ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 190, Van Wassenauer-Obdam aan Anthonie Heinsius (11/12 mei 1702). Zie ook UA, 1001, HA, inv. 3188, Van Wassenauer-Obdam aan Godard van Reede (9 mei 1702).

²⁸ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 208, Van Wassenauer-Obdam aan Anthonie Heinsius (16 mei 1702).

²⁹ Frey, *Frederik I*, 200. Volgens Droysen zouden de Staten-Generaal aan Frederik I hebben verteld dat wanneer hij enig recht meende te hebben op de erfenis, hij zich binnen zes weken bij het Hof van Holland moest melden. Droysen, *Preussischen Politik IV*, I, 171. Waarschijnlijk heeft dit te maken met de beslaglegging op verzoek van Henriette Amalia door het Hof van Holland op 3 maart 1703.

³⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, Frederik I aan SG (14 mei); Von Schmettau aan SG (16 mei). Zie ook NA, 3.01.04.01, SH, inv. 136, RSH 1702, 179 (28 april).

³¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, Von Schmettau aan SG (16 mei).

³² Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 215, Hop aan Anthonie Heinsius (19 mei 1702).

³³ NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702 (20 mei en 17 mei). Op 20 mei 1702 namen de Staten-Generaal het executeurschap aan. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 837, nr. 2, *Nalatenschap van Willem III* (20 mei 1702).

onpartijdig rechter uit te maken wie gelijk of ongelijk had.³⁴ De Staten-Generaal benoemden een commissie die belast werd met de afhandeling van deze kwestie.³⁵ De Pruisische koning voelde echter niet veel voor een juridische procedure. Die ging niet alleen lang duren, maar kon in verscheidene opzichten ook nadelig voor hem uitpakken, zeker nu hij met Lingen en Meurs al een deel van de erfenis in bezit had. Hij vond dat de Staten-Generaal hem zondermeer in het bezit moesten stellen van de fidei-commissaire goederen. Hem werd voorgerekend dat de erfenis op zijn minst een waarde had van 50 à 60 miljoen gulden. Bovendien had men hem doen geloven dat de Staten-Generaal hem niet konden afwijzen en dat zij hem zelfs zouden smeken om zijn bescherming. Dit vanwege de Successieoorlog, Pruisen was voor de Republiek een belangrijk bondgenoot in de strijd tegen Frankrijk. Dit gebeurde niet en daarom maakte Frederik I zich behoorlijk kwaad op de Staten-Generaal.³⁶

6.3 Staatse gezanten aan het Pruisische Hof

De Pruisische koning maakte het de Staatse gezanten niet gemakkelijk. Iedere dag ontstak hij in grote woede, en dat gebeurde op de meest vreselijke wijze. Aanleiding hiervoor waren allerlei onjuiste rapporten die hij van 'Jan en Alleman' kreeg. Hop maakte zich hierover grote zorgen, terwijl Van Wassenaer-Obdam zich behoorlijk aan het gedrag van de koning ergerde. Hij vond dat er ten minste met graaf van Wartenberg, opperkamerheer van Frederik I, gesproken moest worden om de koning duidelijk te maken dat het voor hen niet mogelijk was om op deze manier aan het Pruisische hof te werken en bij het kleinste bagatel blootgesteld te worden aan 'ces sortes d'ombrages et soubçons' van Frederik.³⁷ Ook werd er verteld dat de twee Staatse gezanten voor de belangen van de jonge prins van Nassau waren en dat men in Den Haag anders sprak dan de gezanten handelden. Zij zouden ook niet open staan voor de ideeën die men aan het Hof had ten aanzien van de verdeling van de erfenis en die 'men in 't begin sich verbeelt heeft dat geschickt soude moeten werden alsoff men in onderhorige landen van dese coning te doen hadde'.³⁸

Het werken aan het Pruisische Hof werd nog verder bemoeilijkt doordat de gezanten nauwelijks instructies of informatie van de Staten-Generaal ontvingen over essentiële zaken, zoals de erfeniskwestie. De gezanten wilden weten of zij goed of slecht deden en of zij volgens de werkelijke bedoelingen van de Staat handelden. Ook beschikten zij meestal niet over de juiste informatie. 'Ainsi ie vous coniure, monsieur, de nous procurer des bonnes informations qui nous puissent mettre en estat de servir nostre patrie avec plus d'utilité' luidde de smeekbede van Van Wassenaer-Obdam in een brief

³⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702, Van Wassenaer-Obdam en Hop aan SG (16/19 mei). Zie ook Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 215-216, Hop aan Anthonie Heinsius (19 mei 1702).

³⁵ Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSG 1702 (17 mei).

³⁶ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 254, Geldermalsen aan Anthonie Heinsius (2 juni [1702]).

³⁷ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 211-212, Van Wassenaer-Obdam aan Anthonie Heinsius (17 mei 1702).

³⁸ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 243, Hop aan Anthonie Heinsius (30 mei 1702).

aan Heinsius.³⁹ Beide gezanten wilden voorkomen dat zij door onwetendheid in problemen zouden raken.⁴⁰ Zij werden voortaan door het zenden van onder andere kopieën van resoluties op de hoogte gesteld van de gang van zaken rond de verdeling van de erfenis van Willem III.⁴¹

De gezanten moesten ook voorzichtig zijn bij het verzenden van hun (vaak vertrouwelijke) informatie. Op 17 september 1702 stuurde graaf van Wartenberg aan Heinsius een kopie van een brief die Van Wassenauer-Obdam aan de Staatse gezant J.J. Hamel Bruyninx te Wenen had gezonden. Blijkbaar was deze brief onderschept en gekopieerd.⁴² In deze brief zou Van Wassenauer-Obdam hebben geschreven over Frederiks gedrag: 'peu conforme à ce que l'on doit à un si grand prince et à un prince depuis tout temps si bien intentionné pour votre République'. Om problemen te voorkomen had Van Wartenberg de brief maar niet aan de koning laten zien. Hij wilde de Staten-Generaal niet in verlegenheid brengen, want wanneer de koning de brief onder ogen zou krijgen zou hij zeker eisen dat zij hun verontschuldigingen hiervoor aanboden. Van Wassenauer-Obdam was tenslotte een ambtenaar in Staatse dienst. Van Wartenberg vond dat de gezant maar weinig eerbied toonde voor 'un grand roy qui a toujours eu beaucoup de bonté pour lui' en het kwam hem voor dat de heren Staten-Generaal op z'n minst zouden handelen volgens hun wijsheid en gebruikelijk gevoel voor rechtvaardigheid 'de ne le consulter pas trop sur les affaires où Sa Majesté a quelque intérêt et pour lequel il paroist si mal disposé'.⁴³

Frederik wil Van Lintelo als gezant in Berlijn

Van Wartenberg was van mening dat de Staten-Generaal die vervelende heren Van Wassenauer-Obdam en Hop maar moesten terugroepen.⁴⁴ Vooral Van Wassenauer-Obdam was bij de Pruisische koning niet zo geliefd. Toen Frederik I op de hoogte gebracht wilde worden van de erfeniskwestie besloot men aan het Pruisische Hof hierover niet met deze gezant te praten om te voorkomen dat de koning opnieuw een woedeaanval kreeg.⁴⁵ Hop vroeg zich af of zijn aanwezigheid aan het Pruisisch Hof nog wel nodig was nu behalve Van Wassenauer-Obdam ook Adriaan van Borssele van der Hooghe, gedeputeerde te

39 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 245, Van Wassenauer-Obdam aan Anthonie Heinsius (30 mei 1702).

40 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 243, Hop aan Anthonie Heinsius (30 mei 1702).

41 NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSg 1702, Hop en Van Wassenauer-Obdam aan SG (19 mei). Onderaan de brief staat Wezel, 16 mei 1702. De inhoud van het schrijven was geheim. Heinsius en de griffier van de Staten van Holland, François Fagel, zorgden ervoor dat de gezanten de resoluties kregen.

42 Dit was een echt probleem. Hop schreef hierover aan Heinsius het volgende: 'Indien de brieven van hier naer Den Hage buyten alle gevaer van te werden opgebroken off in verkeerde handen te vallen konden gaen, ick soude U.E.G. t verscheide omstandigheden van de constitutie van dit hoff ten desen opsichte konnen relateren die sekerlyck desselfs attentie meriteren'. Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 233, Hop aan Anthonie Heinsius (26 mei 1702). Zie ook hoofdstuk 14.

43 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 427, Van Wartenberg aan Anthonie Heinsius (17 september 1702).

44 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 254, Geldermalsen aan Anthonie Heinsius (2 juni 1702). De graaf had dit tijdens een conferentie met Frederik I en Johan Willem, keurvorst van de Palts, tegen de bisschop van Raab gezegd.

45 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 215, Hop aan Anthonie Heinsius (19 mei 1702).

velde vanwege de Raad van State, in de buurt verbleef en beiden aan het Pruisische hof waren gelegitimeerd.⁴⁶ Hop had blijkbaar van de Staten-Generaal toestemming gekregen om het Hof te verlaten want Van Wassenaer-Obdam had aan Heinsius al het verzoek gedaan om een ‘man van gewicht’ te zoeken als opvolger voor de vertrekkende gezant Hop.⁴⁷ Hop wilde graag dat er een gezant werd benoemd die door zijn gedistingeerde karakter en bekwaamheid in staat zou zijn de koning bij incidenten te kalmeren en in een goed humeur te houden.⁴⁸ Hij stelde Johan Hulft, de resident in Brussel die binnenkort vrij kwam, voor. Deze had genoeg kennis en bekwaamheid om met het Pruisische hof om te gaan.⁴⁹ De Staten-Generaal vonden hem voor deze functie echter niet geschikt en wezen hem daarom af.⁵⁰ Frederik I had de Staten-Generaal verzocht of zij Christiaan Carel, baron van Lintelo als gezant naar zijn Hof wilden zenden voor het onderhouden van goede vriendschap en verstandhouding tussen hem en de Staten-Generaal.⁵¹ En vanwege verschillende, niet nader genoemde redenen, hoe eerder hoe beter.⁵² Frederik had in Wezel al met Van Lintelo kennis kunnen maken. Deze was samen met Barthout van Slingelandt en David Constantijn baron du Tour in april 1702 door de Staten-Generaal als buitengewoon gedeputeerde naar Pruisen gestuurd om de Pruisische koning te complimenteren en hem tevens aan de grens van de Staat te verwelkomen.⁵³ Blijkbaar had Van Lintelo zo’n goede indruk op Frederik gemaakt dat hij hem graag als gezant wilde hebben. De koning kreeg zijn zin, maar hij moest nog wel tot 1704 wachten voordat Van Lintelo werd benoemd tot Staats gezant te Berlijn.⁵⁴

6.4 De resolutie van 30 mei 1702 van de Staten-Generaal

Intussen maakte de koning zich erg boos op de Staten-Generaal omdat zij niet deden wat hij wilde. Gematigde Pruisische ministers waren echter van mening dat hun over de erfeniszaak nog niets te verwijten viel. Er waren zelfs personen aan het Pruisische Hof die vonden dat de Staat ‘sich in wat sterker termen behoort te expliceren en dat sulx de qualijck geintentioneerde soude kunnen doen omsien’ en de koning tot wat meer

⁴⁶ Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 233, Hop aan Anthonie Heinsius (26 mei 1702).

⁴⁷ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 209, Van Wassenaer-Obdam aan Anthonie Heinsius (16 mei 1702).

⁴⁸ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 215, Hop aan Anthonie Heinsius (19 mei 1702); 243, Hop aan Anthonie Heinsius (30 mei 1702).

⁴⁹ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 215, Hop aan Anthonie Heinsius (19 mei 1702).

⁵⁰ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 246, Van Wassenaer-Obdam aan Anthonie Heinsius (30 mei 1702).

⁵¹ NA, 3.01.04.01, SH, inv. 136, RSH 1702, 433 (22 september). Het ging hier om een brief van 26 augustus 1702 van Frederik I. Deze werd door Von Schmettau aan de raadpensionaris getoond. Hiervan werd weer melding gemaakt tijdens de vergadering van de Staten van Holland op 22 september 1702.

⁵² Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 416-417, Van Wartenberg aan Anthonie Heinsius (z.d., vermoedelijk september 1702).

⁵³ NA, 1.01.02, SG, inv. 8652, Verbaal, 15 april-10 mei 1702. Zie Schutte, *Buitenlandse vertegenwoordigers*, 209, nr. 172.

⁵⁴ Christiaan Carel van Lintelo, heer van de Ehze en Walfort (1669-1736) was van 1704-1716 buitengewoon gezant in Berlijn. Zie NA, 1.01.02, SG, inv. 8695-8698, Verbaal van Van Lintelo van zijn verrichtingen in Berlijn als gezant te Berlijn, 19 februari 1704-4 juni 1716. Zie ook Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 416, noot 2; Schutte, *Buitenlandse vertegenwoordigers*, 209, nr. 172; Frey, *Frederik I*, 194.

gematigde gedachten brengen.⁵⁵ Om te voorkomen dat Frederiks denkbeelden politieke gevolgen zouden hebben, konden de Staten-Generaal tegen de koning zeggen dat zij 'sich veel latende gelegen zijn aan de vrundschap van Zijne Majesteit' en ook graag hun diensten wilden aanwenden om de erfeniskwestie zo spoedig mogelijk tot een goed einde te brengen. Mochten er geschillen ontstaan dan zouden deze door een accommodement opgelost kunnen worden.⁵⁶ Men kon de Pruisische koning geen groter plezier doen dan Henriette Amalia over te halen haar zaken te laten behartigen door de bemiddeling van keizer Leopold I en de Staten-Generaal. De koning wilde liever niet dat zij zich tot het Hof van Holland wendde, terwijl hij zelf voor Lingen en Meurs het Rijkskamergerecht had ingeschakeld.

De Staten-Generaal konden de eisen van Frederik I niet langer negeren. In hun resolutie van 30 mei 1702 werd door hen aan een aantal hiervan tegemoet gekomen.⁵⁷ Zij boden beide partijen hun onpartijdige bemiddeling aan en stelden hun voor de erfeniskwestie in der minne te schikken door middel van een accommodement. Gehoopt werd dat beide partijen hun medewerking hieraan zouden verlenen. Zij wensten dat dit tot beider tevredenheid zou gebeuren en in het bijzonder die van Frederik I.⁵⁸ De Staten-Generaal hoopten dat de eensgezindheid en vriendschap bewaard bleven tussen beide verwanten, met wie zij nauwe betrekkingen onderhielden en die nakomelingen waren van het Huis Oranje waar zij zo veel achting voor zeiden te koesteren. Zij wilden graag dat beide partijen op goede wijze zouden krijgen waar zij recht op hadden. Om tot een goede deling en uitkering van de goederen te komen kreeg de Nassause Domeinraad, zoals wij al eerder zagen, opdracht een staat en inventaris te maken.⁵⁹ Aan beide partijen werd verzocht geen veranderingen in de status quo van de goederen aan te brengen zodat niemand zou worden benadeeld. Dit kon geschieden door tussenkomst van de rechtbank of via een accommodement. Frederik I werd verzocht ermee akkoord te gaan dat de nagelaten lenen voorlopig op naam van de Staten-Generaal, als executeurs-testamentair, werden verheven, of op diegene die zij daarvoor zouden kwalificeren en ten behoeve van diegene die daartoe gerechtigd zou zijn.⁶⁰ En met 'dien effecte in rechten, even of beyde de hooge geïnteresseerde partyen daer mede waren verlijt'.⁶¹ De Staten-Generaal maakten op deze wijze een begin met hun optreden als executeurs-testamentair.

⁵⁵ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 262, Hop aan Anthonie Heinsius (4 juni 1702).

⁵⁶ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 233, Hop aan Anthonie Heinsius (26 mei 1702). Dit advies werd door de Staten-Generaal overgenomen. Zie NA, 1.08.11, SG, inv. 919, ERSg 1702 (30 mei).

⁵⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSg 1702, 30 mei. Deze resolutie werd door de Staten-Generaal genomen naar aanleiding van de brief van Frederik I van 14 mei 1702 en de memorie van Von Schmettau van 16 mei 1702.

⁵⁸ De resolutie was voor Frederik I bestemd.

⁵⁹ Zie hoofdstuk 2 en hoofdstuk 4. Volgens Rappard hadden de Staten-Generaal besloten om te antwoorden dat zij het recht dat Frederik meende te hebben op de fidei-commissaire goederen van Frederik Hendrik aanvaardden. Zij vonden het daarom nodig, zoals Frederik I had verzocht, om de erfenis te splitsen in goederen die belast waren met fidei-commissaire bepalingen en goederen waarover vrij kon worden beschikt. Zie Rappard, 'Aanspraken', 140.

⁶⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 919, ERSg 1702, 30 mei; hoofdstuk 2. De resolutie werd opgestuurd naar Hop en Van Wassenauer-Obdam. Von Schmettau ontving een extract resolutie.

⁶¹ NA, 3.01.04.01, SH, inv. 136, RSH 1702, 213 (26 mei). Dit was later aanleiding voor Frederik Willem en Willem IV om hun lenen uit de nalatenschap van Willem III niet te laten verheffen. Zie hoofdstuk 7.

Hoewel het een geschil was tussen de Pruisische koning en de Friese Nassaus, werden de Staten-Generaal door hun executeurschap én door de politieke belangen van de Republiek zelf, langzamerhand gedwongen toch een standpunt in te nemen.⁶² Dit kon hun streven, hun taak als onpartijdig bemiddelaar zo goed mogelijk uit te voeren, in gevaar brengen. Bovendien moesten de Staten-Generaal, en ook de Staten van Holland om andere reden in deze kwestie met veel omzichtigheid te werk gaan.⁶³ Het gevaar was zeker niet denkbeeldig dat Frederik I, om zijn pretenties op de nalatenschap van Willem III te verwezenlijken, zich uit de Spaanse Successieoorlog zou terugtrekken en daarbij zelfs de zijde van Frankrijk zou kiezen.⁶⁴ Hier wordt later op teruggeko- men. Dit wil niet zeggen dat de Staten-Generaal zich niet konden verdedigden en geen kritiek durfden te geven. Dit deden zij voornamelijk via hun gezant(en) in Berlijn. Zo liet de Staatse gezant Van Lintelo de Pruisische koning in 1704 weten dat de Republiek niet tevreden was over het gedrag van Pruisen als bondgenoot.⁶⁵ De Staten van Holland en hun raadpensionaris Heinsius raakten ook bij deze erfeniskwestie betrokken. Dit van- wege de grote invloed van de Staten van Holland op de Staten-Generaal en de belang- rijke politieke rol van hun raadpensionaris.⁶⁶ Zowel de Friese Nassaus als de Pruisische koning probeerden ook via de Staten van Holland en de raadpensionaris van Holland hun zaken bij de Staten-Generaal geregeld te krijgen.⁶⁷

Door in hun resolutie van 30 mei 1702 over de mogelijkheid van een deling te spreken waren de Staten-Generaal in feite Frederik al flink tegemoet gekomen. Zo openden zij officieel de weg tot een accommodement. De Staten-Generaal gingen er van uit dat Frederik I recht had op een deel van de erfenis, maar dat er nog onderhandeld diende te worden over welke goederen beide partijen zouden krijgen. Frederik I was zeer te- vreden met deze resolutie. Omdat de graafschappen Lingen en Meurs in het Duitse Rijk lagen wilde Frederik I niet dat deze onder de status quo zouden vallen.⁶⁸ Bovendien ver- zocht hij de executeurs hem de inbezitneming van de fidei-commissaire goederen niet te verhinderen. De koning sprak de hoop uit dat de Staten-Generaal effectueerden wat zij hem beloofden en dat zij als executeurs-testamentair het accommodement zo spoed- igh en onpartijdig mogelijk tot stand zouden brengen.⁶⁹ De houding van Frederik I ten aanzien van de Republiek was voorlopig weer positief.⁷⁰ Maar wegens zijn wisselende humeur kon deze situatie snel veranderen.

62 Rive, *Schets*, 31.

63 Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 228, Van Wassenaer-Obdam aan Anthonie Heinsius (23 mei 1702).

64 Zie Porta, *Corver*, 126. Zie ook Bruggeman, *Nassau*, 208.

65 Bruggeman, *Nassau*, 210. Zie ook Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius III*, 255-256, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (29 juli 1704) en 261, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (2 augustus 1704).

66 Zie hoofdstuk 1.

67 Zie NA, 3.01.04.01, SH, RSH; 3.01.19, AH; Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius*.

68 Rive, *Schets*, 12. Rive verwijst naar een brief van Frederik I van 11 juni 1702. Bij geschillen over deze gebieden moest men zich wenden tot de rijksgerechtshoven, zoals het Rijkskamergerrecht in Wetzlar.

69 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 259, Van Wassenaer-Obdam aan Anthonie Heinsius (3 juni 1702).

70 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 260-262, Hop aan Anthonie Heinsius (4 juni 1702).

6.5 Geheime onderhandelingen tussen Frederik I en Frankrijk

Lodewijk XIV wilde van de onenigheid tussen Pruisen en de Republiek over de afwikkeling van de erfenis graag profiteren om Frederik I uit de Grote Alliantie te krijgen. Frederik I kon dan de Franse kant kiezen of zich neutraal opstellen.⁷¹ Pruisen was een belangrijke bondgenoot in de strijd tegen Frankrijk. Nadat in mei 1702 de Spaanse-Successieoorlog was uitgebroken vonden de eerste krijgsverrichtingen plaats in het keurvorstendom Keulen. Franse troepen die in Keizersweerd, Bonn en Neuss waren gelegerd vormden een voortdurende bedreiging voor de Republiek. Staatse en Pruisische eenheden begonnen daarom met de belegering van Keizersweerd, dat werd verdedigd door de Franse maarschalk Louis-François, hertog van Boufflers.⁷² Deze vernam al snel dat Frederik I misnoegd was over het testament van Willem III. De maarschalk stuurde kolonel Bielque (graaf Bielke) naar het Hof van Frederik in Wezel om de koning een mooi voorstel te doen.⁷³ De Pruisische koning had zijn troepen teruggetrokken omdat hij kwaad was op de Republiek en in Parijs had men zich ‘wonderen belooft van het gepretendeerde misnoegen van den coningh van Pruysen, ‘tgeen men reedts segt de reden te sijn dat Sijne Maj.t sijne troupes van Keyserwaert heeft afgetrocken’, schreef de Staatse gezantschapssecretaris Jan van Vroesen in Parijs aan Heinsius.⁷⁴ Boufflers’ voorstel hield in dat mocht Frederik I neutraal blijven de koningen van Spanje, Frankrijk en Portugal hem zouden erkennen als koning in Pruisen. Men wilde hem niet alleen het prinsdom Oranje geven, maar ook alle goederen van Willem III die onder het gezag van Frankrijk en Spanje vielen. Bij het sluiten van een vredesakkoord moesten de voorwaarden hiervan ook van toepassing zijn op de goederen die door de Staten-Generaal werden beheerd. De Pruisische gebieden zouden neutraal blijven en Frederik I zou de 5.000 soldaten in Staatse dienst moeten terugtrekken om ze te gebruiken ter bescherming van zijn eigen land.⁷⁵ Frankrijk zou ze gedurende de oorlog betalen. Heinsius werd hiervan op de hoogte gebracht.⁷⁶

Door de erfeniskwestie en tevens de verwoesting van het Kleefse land als gevolg van de Spaanse Successieoorlog was de Pruisische koning zeker genegen om naar deze schone beloftes van Frankrijk te luisteren.⁷⁷ Bovendien had Hop betrouwbare informatie gekregen dat Frederik onderhandelingen met Frankrijk voerde uit boosheid

71 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 217, Van Vroesen aan Anthonie Heinsius (19 mei 1702). Zie ook hoofdstuk 2.

72 Keizersweerd was een stadje gelegen in Noord-Rijnland-Westfalen, nu een stadsdeel van Düsseldorf. Het stadje werd op 17 juni 1702 ingenomen.

73 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 201, Hop aan Anthonie Heinsius (15 mei 1702). Volgens Veenendaal was deze Bielke mogelijk dezelfde die in 1706 naar Berlijn ging om Pruisen te bewegen uit de Grote Alliantie te treden. Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 336, noot 3 en 225 en 233.

74 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 217, Van Vroesen aan Anthonie Heinsius (19 mei 1702).

75 Het ging hier om de Kleefse landen. Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 237, Athlone aan Heinsius (27 mei 1702). Godard van Reede kreeg in 1692 van Willem III de titel graaf van Athlone.

76 Rive, *Schets*, 29; Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 237, Athlone aan Heinsius (27 mei 1702).

77 Rive, *Schets*, 29.

Afb. 36 Lodewijk XIV met zijn familie, anoniem, vroeger toegeschreven aan Nicolas de Largillière, circa 1710.

omdat de Staten-Generaal hem niet genoeg tegemoet kwamen bij de behandeling van de erfenis.⁷⁸ Van een vooraanstaand persoon aan het Pruisische Hof vernam Hop tot zijn grote verbazing dat de Franse regering al vóór de opening van het testament van Willem III op de hoogte was van de inhoud hiervan.⁷⁹ Van deze kennis had men in Frankrijk gebruik gemaakt om Frederik I tegen de Republiek op te stoken. Men had voorgegeven dat de Staatse regering niet graag zou zien ‘dat een soo luculente successie in haer boezem door een machtig vreemt prins soude worden geacquireert’. De Franse gezant te Kopenhagen, François Jacques Bouton, graaf de Chamilly, had uit naam van zijn heer, Lodewijk XIV, beloofd om de Pruisische koning bij te staan in onder andere het verwerven van de nalatenschap van Willem III als hij maar in de oorlog neutraal zou blijven.⁸⁰

Om de Staten-Generaal onder druk te zetten sprak Frederik I over de grote aanbiedingen die Frankrijk hem had gedaan.⁸¹ Men had Hop echter verzekerd dat er geen akkoord tussen beide partijen was gesloten. Dat dit ook in de toekomst niet zou gebeuren, durfde Hop uit wat hij dagelijks zag en hoorde niet te voorspellen.⁸² Fre-

⁷⁸ Van Rappard, ‘Aanspraken’, 139.

⁷⁹ Zie hoofdstuk 5.

⁸⁰ Rive, *Schets*, 28.

⁸¹ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 228, Van Wassenaer-Obdam aan Anthonie Heinsius [23 mei 1702].

⁸² Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 243, Hop aan Anthonie Heinsius (30 mei 1702).

derik I stond behoorlijk onder invloed van graaf van Wartenberg die bekend stond als pro-Frans. Hij werd dan ook gezien als de spil achter de Pruisische toenaderingen met Frankrijk. Volgens Fuchs zou de koning geen overleg meer plegen met zijn oude raadslieden en liet hij zich adviseren door een groep lage en onervaren hovelingen onder de vlag van Van Wartenberg. Zij zouden de koning voortdurend aanzetten om voor Frankrijk te kiezen.⁸³ Hop en Van Wassenaer-Obdam informeerden bij de Pruisische koning en de graaf of de geruchten dat Pruisen met Frankrijk tot een akkoord wilde komen juist waren. Frederik verklaarde dat er met Frankrijk niet was onderhandeld en dat de Franse voorstellen betrekking hadden op 'vroegere tijden'. De beide heren lieten zich echter niet door de koning afschepen en bleven doorvragen.⁸⁴ De koning 'scheen wat verset en seyde eindelyk al stamelende dat er noch genegotieerd noch geconcludeert was met Frankrijk'.⁸⁵ Hop wees er Van Wartenberg op dat wanneer de onderhandelingen met Frankrijk op deze wijze werden gecontinueerd de Geallieerden en in het bijzonder de Staten-Generaal maatregelen zouden nemen om zich tegen 'het ongemak te garanderen, dat door de verandering van dit hof aan de gemeene zaak' [de Spaanse Successieoorlog] werd toegebracht.⁸⁶ Hij merkte verder op dat de Staten-Generaal in de erfeniskwestie steeds hun plicht hadden gedaan en dat zij hiermee zouden doorgaan zonder zich door dreigementen te laten beïnvloeden. Ook Wartenberg ontkende dat men met Frankrijk had onderhandeld. Frederik verklaarde absoluut niet van plan te zijn hun bondgenoten in de steek te laten, maar vastberaden met de oorlogvoering verder te gaan.⁸⁷ Hij hield woord. Frederik stopte de besprekingen met Frankrijk en hervatte de belegering van Keizersweerd.⁸⁸ Frankrijk bleef, weliswaar op de achtergrond, steeds aanwezig. Wanneer de koning zich boos maakte op de Staten-Generaal of hen onder druk wilde zetten waren er steeds onderhandelingen met Frankrijk. Frankrijk deed Pruisen zeer aanzienlijke aanbiedingen en het was altijd Frankrijk dat het Pruisische Hof benaderde.⁸⁹

Het is de vraag of Frederik I uit het bondgenootschap had willen treden. Volgens Drechsler was hij vooral vanwege het verkrijgen van de nalatenschap van Willem III op 30 december 1701 tot de Grote Alliantie toegetreden. Dit is ook de mening van Kohnke.⁹⁰ Maar de koning ging niet uit de alliantie toen bleek dat hij door Willem III niet was benoemd als diens erfgenaam. Uit angst dat hij de verwachtingen, die hij koesterde met betrekking tot de nalatenschap van zijn neef, zou moeten opgeven durfde hij zijn bondgenoten niet los te laten. Wellicht hoopte Frederik I ook via zijn andere bondgenoten de Staten-Generaal te dwingen in de erfeniskwestie concessies te doen

83 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 261, Hop aan Anthonie Heinsius (4 juni 1702).

84 Rive, *Schets*, 28.

85 Rive, *Schets*, 29.

86 Hop gaf niet aan welke maatregelen dat waren.

87 Rive, *Schets*, 30.

88 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 260-261, Hop aan Anthonie Heinsius (4 juni 1702). Keizersweerd werd ingenomen.

89 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius III*, 255-256, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (29 juli 1704).

90 Drechsler, *Streit*, 28; Kohnke, 'Oranischen Archivs', 284.

ten gunste van hem. De Pruisische koning voelde zich dus in feite gedwongen tot de beëindiging van de oorlog bij de Grote Alliantie te blijven.⁹¹

6.6 Onderhandelingen tussen Frederik I en Henriette Amalia (1702)

Begin juni 1702 werd aan het Hof in Wezel al gesproken over een accommodement tussen Frederik I en Johan Willem Friso. Johan Willem Friso zou niet alleen de titel van prins van Oranje krijgen, maar ook een aanzienlijk jaarinkomen. De Pruisische koning zou alle goederen krijgen die door Willem III waren nagelaten, dus meer dan alleen de fideï-commissaire goederen van Frederik Hendrik, 'wat hier van is sal U.E.G.t best weten te oordelen', schreef Hop aan Heinsius.⁹² In juli 1702 werden de eerste besprekingen tussen beide partijen gehouden. Zoals we eerder zagen was Frederik I al in de loop van juni 1702 via Wezel in cognito naar Den Haag gereisd. Hij bejegende Johan Willem Friso en diens moeder Henriette Amalia, die ook in Den Haag verbleven, vriendelijk. Men begon in Den Haag al enige hoop te koesteren dat de erfeniskwestie spoedig opgelost zou zijn.⁹³ Op 4 juli 1702 vond tussen de gedeputeerden van de Staten-Generaal en de gevolmachtigden van Frederik I en Henriette Amalia de eerste conferentie plaats.⁹⁴ Beide partijen waren bereid om via de bemiddeling van de gedeputeerden tot een vergelijk te komen. De volgende dag werd uit naam van Frederik I een specificatie van goederen die door hem uit de nalatenschap van Frederik Hendrik werden gepretendeerd voorgelezen.⁹⁵ Henriette Amalia vond op basis van hiervóór genoemde argumenten deze pretenties duidelijk ongegrond. De gedeputeerden hadden al snel door dat deze manier van werken tot niets zou leiden. Op 8 juli 1702 werd door de commissie aan beide partijen mondeling een voorstel gedaan voor een provisioneel accommodement bestaande uit vier belangrijke punten.

Conform het eerste punt wilde de prinses aan de Pruisische koning voorlopig alle goederen die door Frederik Hendrik waren nagelaten en waarover de prins 'dispositie heeft gecompeteert', aan Frederik I afstaan.⁹⁶ Henriette Amalia wilde conform het tweede punt erin toestemmen dat alle verdere goederen uit de nalatenschap voorlo-

⁹¹ Drechsler, Streit, 43. Frederik hoopte ook dat bij het sluiten van een vredesverdrag tegemoet gekomen werd aan zijn wensen, zoals onder andere het bezit van Opper-Gelre, het prinsdom Oranje, Neuchâtel, en Valengin. Zie voor de vredesonderhandelingen: Stork-Penning, *Grote Werk*.

⁹² Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 261, Hop aan Anthonie Heinsius (4 juni 1702).

⁹³ Bruggeman, Nassau, 139. Henriette Amalia, die inzag dat een politieke oplossing van de erfeniskwestie op dat moment niet voor de hand lag, besloot weer naar Friesland terug te gaan. Johan Willem Friso maakte zich gereed voor vertrek naar Utrecht waar hij studeerde, maar voor hij Den Haag verliet bracht hij een bezoek aan de Staten van Holland en verzocht hun aandacht te hebben voor zijn belangen. Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 596, het betreft hier waarschijnlijk een brief van Arent van Wassenaer van Duivenvoorde (z.d.).

⁹⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 942, *Vertoog*. Op 3 juli 1702 hadden de Staten-Generaal aan beide partijen hun diensten aangeboden om de erfeniskwestie te schikken. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 837, nr. 2, *Nalatenschap van Willem III* (3 juli 1702).

⁹⁵ Een kopie van deze specificatie werd op 6 juli 1702 aan Henriette Amalia overhandigd.

⁹⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 942, *Vertoog*. Op 10 juli 1702 gaf Henriette Amalia haar reactie op het voorstel van de gedeputeerden.

pig, totdat er een accommodement of besluit zou zijn, onder de administratie van de Staten-Generaal zouden blijven. Lingen en Meurs behoorden volgens de prinses tot de nalatenschap van prins Maurits.⁹⁷ De twee andere punten werden niet nader omschreven. Het voorstel van de gedeputeerden zou door Frederik I in zijn geheel zijn verworpen.

Frederik I wilde over de juwelen en de meubels een overeenkomst sluiten. Wanneer hem geen 'Gerechtigheit widerfahren lassen würde', zou hij zijn troepen uit de oorlog terugtrekken.⁹⁸ Meteen verbond hij dus het overleg met politieke handigheden. De inzet van de Pruisische troepen was voor de Staten-Generaal zo belangrijk dat zij besloten Frederik zijn zin te geven. Op zijn verzoek kreeg hij van de Staten-Generaal en met toestemming van Henriette Amalia voorlopig het huis Honselersdijk met de tuinen en het park toegewezen. Op aandrang van de Staten-Generaal had de Friese prinses met deze regeling ingestemd.⁹⁹ Tevens gaven de Staten-Generaal de Pruisische koning de Kleine Sancy, het voornaamste en meest waardevolle juweel uit de nalatenschap van Willem III.¹⁰⁰ Deze diamant vertegenwoordigde een waarde van meer dan 100.000 gulden. Op aandringen van de Staten-Generaal en vanwege de hoge achting die Henriette Amalia had voor Frederik I, stemde zij hierin toe.¹⁰¹

De onderhandelingen mislukken

De onderhandelingen waren in juli 1702 al zo ver gevorderd dat zelfs de hoop bestond dat er 'wel haast een bequaam temperament, jmmers provisonelik', zou worden gevonden.¹⁰² Ook was de verstandhouding tussen Frederik I en de Staten-Generaal nog redelijk te noemen.¹⁰³ Maar eind augustus 1702 verschenen donkere wolken aan de hemel. Christian Friedrich Bartholdi, Pruisisch minister en buitengewoon gezant bij keizer Leopold I, verzocht het Weense Hof dringend zijn diensten bij de Staten-Generaal aan te wen-

⁹⁷ Maurits had zijn goederen belast met fidei-commissaire bepalingen. Zie hoofdstuk 4.

⁹⁸ Drechsler, Streit, 35.

⁹⁹ Frederik I mocht tijdens zijn verblijf in het huis Honselersdijk de meubels gebruiken. Hij moest alles wel in de oude staat laten totdat het huis c.a. definitief aan een van de partijen was toegewezen. Zie GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 44, ERSg, 147 (20 juli 1702); NA, 1.10.29, CF, inv. 837, nr. 2, Nalatenschap van Willem III (20 juli 1702).

¹⁰⁰ De Petit of Beau Sancy is een beroemde diamant en ontleent zijn naam aan de Franse financier Nicolas Harlay, sieur de Sancy (†1627), uit wiens verzameling de diamant overging in handen van Maria de Medici, die de steen in 1641 voor 80.000 gulden verkocht aan Frederik Hendrik. De diamant was in 1702 bij een voorlopige verdeling toegewezen aan Frederik I, die in ruil daarvoor afstand deed van zijn aanspraken op de andere juwelen van Willem III, die in handen kwamen van Johan Willem Friso. Deze diamant van 34,98 karaat (6,8 gram) vormde een onderdeel van de Pruisische kroonjuwelen. In 2012 werd de Kleine Sancy door prins George Frederik van Pruisen voor 7,6 miljoen euro aan een anonieme bieder verkocht in verband met geldproblemen. Er is ook nog een Grote Sancy die in handen kwam van de Franse koninklijke familie. Dit juweel verdween rond de revolutie en raakte in particuliere handen. Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius VIII*, 277-278, Anthonie Heinsius aan Sicco van Goslinga (23 februari 1709) en 277, noot 5. Zie ook Twining, *Crown Jewels*, 503-504. Deze diamant van 55,23 karaat bevindt zich sinds 1979 in de collectie van het Musée du Louvre te Parijs.

¹⁰¹ NA, 1.08.11, ND, inv. 942, Verhoog.

¹⁰² NA, 1.08.11, ND, inv. 942, Verhoog. Zie ook GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 44, ERSg, 147 (20 juli 1702).

¹⁰³ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 374, Hamel Bruyninx aan Anthonie Heinsius (12 augustus 1702).

den vanwege de erfenis van Willem III.¹⁰⁴ Heinsius had begin september 1702 met Von Schmettau een lang onderhoud gehad om te zien hoe er zo snel mogelijk een overeenkomst tot stand kon worden gebracht.¹⁰⁵ Frederik dreigde de Staten-Generaal dat wanneer er voor het einde van het krijgsseizoen nog geen accommodement was gesloten hij zich niet langer hield aan zijn afspraken met de Republiek en dat hij in dat geval de aanbiedingen van Frankrijk en ook Spanje niet meer zou negeren.¹⁰⁶ Ook zou de Pruisische koning zijn troepen terugtrekken en tevens zijn gezant Von Schmettau terugroepen uit Den Haag. '[...] enfin il semble que le roy de Prusse veut absolument ce qu'il veut, son impatience et ses emportemens son connus a V.Exc.', schreef Hamel Bruyninx aan raadpensionaris Heinsius.¹⁰⁷ De Hollanders waren in de ogen van Bartholdi de snoodaards, zoals hij tijdens een gesprek onder vier ogen met George Stepney, de Engelse gezant in Wenen, liet blijken.¹⁰⁸ Ook nam men van Pruisische zijde contact op met de Zweedse koning Karel XII. Deze had aan de Pruisische koning beloofd bij de Staten-Generaal te bemiddelen ten gunste van Frederik I betreffende de erfenis van Willem III. De Staten-Generaal, opnieuw geconfronteerd met een onzuivere verweving van particuliere en politieke belangen door Frederik, wilden hun bondgenoot niet verliezen en spoorden hun gedeputeerden dan ook aan hun werkzaamheden met de meeste spoed te continueren zodat er op tijd een overeenkomst kon worden gesloten.¹⁰⁹

Het lukte de Staten-Generaal echter nog niet om de erfeniskwestie tot een vergelijk te brengen. De moeder en voogdes van Johan Willem Friso wilde over alle goederen uit de nalatenschap van Willem III onderhandelen. Om de erfenis weer in oorspronkelijke staat terug te brengen moest Frederik Meurs en Lingen aan de Staten-Generaal overdragen. De Pruisische koning weigerde dit te doen. Hij had behoorlijk heftig gereageerd op het feit dat de Staten-Generaal geen overeenkomst hadden kunnen bewerkstelligen. Volgens de graaf van Albemarle lag dit meer aan de koning zelf dan aan de Staten-Generaal. 'Mais si un estat souverain ce laisse menacer d'un telle manière d'un autre prince, elle y sera continuellement exposée', was de mening van de graaf.¹¹⁰ Henriette Amalia vond dat het langzamerhand tijd werd dat haar zoon in het bezit werd gesteld van de erfenis van Willem III.¹¹¹ In december 1702 berichtten de Staten-Generaal dat er ondanks al hun inspanningen tot dan toe nog geen accommodement was bereikt, zelfs geen provisioneel akkoord. De Staten-Generaal stelden beide partijen voor om de punten waarover wel overeenstemming was bereikt, zoals over de juwelen en het huis Honselersdijk, definitief af te doen. Over de resterende punten diende men, eventueel met hun hulp, tot een

¹⁰⁴ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 399, Hamel Bruyninx aan Anthonie Heinsius (26 augustus 1702).

¹⁰⁵ Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 417, Anthonie Heinsius aan Van Wartenberg (z.d.). Door Heinsius werd niet over de uitkomst van dit gesprek geschreven.

¹⁰⁶ NA, 1.08.11, ND, inv. 920, ERSG 1702 (12 september en 28 september).

¹⁰⁷ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 399, Hamel Bruyninx aan Anthonie Heinsius (26 augustus 1702).

¹⁰⁸ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius II*, 420, Hamel Bruyninx aan Anthonie Heinsius (25 augustus 1703).

¹⁰⁹ NA, 1.08.11, ND, inv. 920, ERSG 1702 (12 september en 28 september).

¹¹⁰ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 439, Albemarle aan Anthonie Heinsius (24 september 1702).

¹¹¹ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius I*, 480, Henriette Amalia aan Anthonie Heinsius (14 oktober 1702).

vergelijk te komen. Mocht dit bij een aantal geschilpunten niet lukken dan konden deze voorgelegd worden aan de beslissing van onpartijdige rechters of aan arbiters.¹¹² Het jaar 1702 eindigde zonder dat de twee partijen tot een overeenkomst waren gekomen. Hier- van gaven beide partijen elkaar de schuld.

6.7 Beslaglegging door het Hof van Holland in 1703

Zoals gezegd had Frederik I, om zich in het bezit van Lingen en Meurs te kunnen hand- haven, zich gewend tot het Rijkskamergerecht te Wetzlar.¹¹³ Henriette Amalia hoopte dat de Pruisische koning deze rechtszaken zou staken en het afdoen van de zaak, net als Henriette Amalia zelf, zou overlaten aan de Staten-Generaal. De procedure werd door Frederik I echter voortgezet. Omdat de besprekingen nog niets hadden opgele- verd en om te voorkomen dat Frederik I nog meer goederen in bezit zou nemen, be- sloot ook Henriette Amalia haar toevlucht te nemen tot de rechtbank. Zij wendde zich tot het Hof van Holland met het verzoek voor haar zoon een mandement van mainte- nue te verkrijgen om tot beslaglegging van goederen die tot de erfenis behoorden over te kunnen gaan.¹¹⁴ Haar verzoek werd op 1 maart 1703 ingewilligd omdat het Hof blijk- baar van mening was dat de aanspraken van Johan Willem Friso het meest gerechtigd waren. De eerste deurwaarder van het Hof van Holland legde in het bijzijn van de sche- penen van Den Haag beslag op het Oude Hof (paleis Noordeinde). In dit paleis was vanaf 1702 de Pruisische ambassade gevestigd. De deurwaarder gelastte de Pruisische koning deze beslaglegging te respecteren.¹¹⁵ Henriette Amalia werd, in haar hoedanigheid van voogdes van haar zoon, gehandhaafd in de gehele nalatenschap van Willem III. Frederik I moest aan Henriette Amalia schadevergoeding betalen omdat hij, ten onrechte, al goede- ren uit de nalatenschap in bezit had genomen. Ook diende hij het bezit in oorspronke- lijke staat terug te brengen. Hem werd verboden 'gelijk en meer te doen'. Mocht Frede- rik I van mening zijn dat hij recht had op deze goederen dan moest hij binnen zes weken een rechtsvordering bij het Hof van Holland indienen op straffe van het verlies van al zijn rechten. Het mandement werd op 3 maart 1703 door de deurwaarder bij het Oude Hof in Den Haag afgelezen en ook, na klokgelui, vanaf de 'puije' van het raadhuis van de stad Woerden als 'place frontière' van Holland. De dagvaarding werd in Woerden aangeplakt aan het stadhuis en aangekondigd op alle andere plaatsen langs het Kanaal vanaf Leiden

¹¹² Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 921, ERSg 1702 (16 december).

¹¹³ Droysen, *Preussischen Politik* IV, I, 170.

¹¹⁴ NA, 1.08.11, ND, inv. 922, ERSg 1703, Cornelis de la Porte, namens Henriette Amalia, aan SG (3 maart). De Staten-Generaal werden op de hoogte gesteld van het verzoek van Henriette Amalia aan het Hof van Holland. Een mandement van mainte- nue is een bevelschrift van een rechter om iemand in zijn bezit te handhaven. Een gerechtelijke dagvaarding werd door een deurwaarder, bode of een door de rechter gekwalificeerd persoon gedaan vanwege een rechterlijk bevel van iemand die onder zijn rechtsgebied behoort, om voor hem op een bepaalde tijd te verschijnen. Voor het Hof moest men een mandement hebben. Dit kon alleen door een deurwaarder worden geëxploiteerd.

¹¹⁵ GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 44, 268, Dagvaarding (3 maart 1703). Zie ook Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius II*, 122, noot 320.

tot Woerden. Frederik I ontving een exploot van de beslaglegging met een kopie van het mandement van het Hof van Holland.¹¹⁶ De Staten van Holland waren op hun verzoek al in het bezit van deze stukken gesteld.¹¹⁷ Zij moeten dus op de hoogte geweest zijn.

De Pruisische reactie op de beslaglegging

De Pruisische reactie volgde al snel. Twee dagen later waren Van Gent en andere gedeputeerden van de Staten-Generaal met Von Schmettau in conferentie geweest. De Pruisische gezant was niet vooraf op de hoogte gesteld van de dagvaarding. Hij wilde van de Staten-Generaal weten of zij hiervan afwisten en wat er was gebeurd. De Staten-Generaal wisten niet meer dan wat zij in een memorie van Henriette Amalia hadden gelezen. Zij besloten zich over de beslaglegging neutraal op te stellen. Het besluit van het Hof van Holland viel onder het soevereine gezag van Holland en de Staten-Generaal bezaten zulk gezag niet; wel waren zij bereid hun medewerking bij het tot stand brengen van een accommodement te verlenen.¹¹⁸ De Pruisische gezant had geklaagd dat de Pruisische koning was gedagvaard op de wijze zoals men dat bij onderdanen deed. De Staten van Holland achtten zich echter verplicht recht te doen aan 'groote en kleynen', zonder onderscheid te maken tussen personen. Heinsius had nog niet gehoord hoe de dagvaarding in Berlijn was opgenomen, maar men maakte zich zorgen dat er wel snel een reactie van Frederik I zou volgen.¹¹⁹

Frederik I maakte aan de Staten van Holland en de Staten-Generaal zijn diepe ontwaardiging over het gebeuren kenbaar. De koning voelde zich zeer beledigd dat hij niet alleen publiek bij openbaar klokgelui werd gedagvaard, maar dat dit ook op de grenzen van Holland aan de poorten werd aangeplakt. Hierdoor werd volgens Frederik de gehele wereld op de hoogte gebracht van deze 'studieuse affronteringe'. De koning vond dat dit anders had gekund, 'daer men sigh jimmers daarmede hadde konnen laten vergenoegen, als men deselve aen onsen Minister jn den Haegh hadde laten jnsinueren, off oock ons gelijk buijten dat is geschiet, toesenden'. De koning merkte op dat 'diergelijke harde belediginge, ons noch noijt van onse grootste vijanden, met dewelcke wij in openbaeren Oorlogh hebben gestaen, is wedervaeren maer dat gene, het welcke ons bij dese schandelijke actie, meest ter herte gaet, is dat 't deselve met een reghte studieuse opset, om ons in eijgene persoon te toucheren en te beledigen is geschiet', terwijl het Hof van Holland wel wist dat hij met Henriette Amalia in onderhandeling was.¹²⁰ Bovendien had het Hof van Holland hem een mandement of citatie

116 NA, 1.08.11, ND, inv. 922, ERSG 1703, Von Schmettau aan SH (23 maart). Woerden was een Hollandse grensstad. Von Schmettau stuurde op 23 maart 1703 ook de Staten-Generaal over de kwestie een brief met een kopie van zijn brief aan de Staten van Holland.

117 GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 44, 268, Dagvaarding (3 maart 1703).

118 NA, 1.08.11, ND, inv. 922, ERSG 1703 (5 maart). Deze resolutie werd in handen gesteld van Frederik I en Henriette Amalia. Het was lastig dat er geen algemeen hooggerechtshof was. De Hoge Raad kreeg soms wel die taak. Van 1582 tot 1795 was de Hoge Raad de hoogste rechterlijke instantie in Holland, Zeeland en West-Friesland. De Hoge Raad was tevens het enige interprovinciale gerechtshof. Zie Le Bailly en Verhas, *Hoge Raad*.

119 Japikse (ed.), *Correspondentie Willem III II*, 428-429, Heinsius aan Bentinck (16 maart 1703).

120 NA, 1.08.11, ND, inv. 922, Frederik I aan SG (16 maart 1703); inv. 946, Frederik I aan SH (16 maart 1703). Zie

‘tegens Souveraine Puissancen’ kunnen zenden. Volgens Frederik kreeg de Koning-Stadhouder zelf nooit een citatie, maar alleen zijn raden.

Hij had nog meer grieven. Het Hof van Holland had zonder voorkennis en toestemming van de Staten-Generaal en de Staten van Holland het mandement afgegeven, terwijl het Hof dat volgens Frederik niet had behoren te doen. Het zou veel beter zijn geweest dat het Hof aan de Staten-Generaal, in hun hoedanigheid van executeurs-testamentair, had gevraagd hoe het hier diende te handelen. Frederik was blijkbaar niet goed op de hoogte van de institutionele verhoudingen binnen het gewest Holland.¹²¹ Ook was volgens de Pruisische koning het Hof zijn jurisdictie te buiten gegaan door te oordelen over gebieden die buiten Holland en Zeeland lagen. Frederik I beschouwde deze dagvaarding daarom niet rechtsgeldig.¹²²

De Pruisische koning liet ook elders zijn misnoegen blijken. De resident van de Pruisische koning in Frankfurt, Willem Fuchs, had zich bij Albert van der Meer, Staats commissaris in Savoye, over de dagvaarding beklaagd. Van der Meer had Fuchs in duidelijke bewoordingen zijn mening over deze kwestie gegeven. Wanneer partijen niet tot een accommodement konden komen of niet wilden toegeven dan moest de rechter een beslissing nemen. De Pruisische koning had zich voor Meurs tot het Rijkskamergerecht gewend en aan Henriette Amalia de weg gewezen om via de rechtbank een einde aan de kwestie te maken en ‘dat verders in cas van rechten, die litigieus [in geschil] waeren, noyt wat monarch het was sig de justitie hadde ontrocken, maer met haer onderdanen altijt haer questiën den ordinarie rechter onderworpen hadden en desselfs sententie geobedieert; dat ick niet twijffelde off S. Maj. t soude die saecke oock soo considereren’. Wat de dagvaarding betrof, ieder land had zijn eigen gebruiken en het Hof van Holland had op basis hiervan deze procedure gevolgd.¹²³

Ambassadeur Von Spanheim had onder andere bij de Staatse gezant Van Vrijbergen in Londen zijn bezwaren tegen de dagvaarding uitgesproken. Deze had getracht de ambassadeur te overtuigen dat dit een ‘generale slender’ [routine] was en dat dit buiten medeweten en toedoen van de Staat was geschied. Hij had zoveel als in zijn vermogen lag, de kwestie geprobeerd te relativeren, maar de ambassadeur had hierover toch met de secretaris van de Secretary of State, Sir Charles Hedges (1650-1714), gesproken. Hedges had zijn klachten echter niet op schrift gesteld.¹²⁴ De Pruisische gezant Bartholdi te Wenen had keizer Leopold I op de hoogte gebracht van de dagvaarding van het Hof van Holland.¹²⁵

ook Van Rappard, ‘Aanspraken’, 139; Rive, *Schets*, 33; Droysen, *Preussischen Politik* IV, I, 267-270. Zie ook Rive, *Schets*, 220, Frederik aan de stad Amsterdam (16 maart 1703) en bijlage nr. 1.

¹²¹ Het Hof van Holland was ondergeschikt aan de Hoge Raad. Zie Le Bailly, *Hof van Holland*, 9.

¹²² Rive, *Schets*, 32 en NA, 1.08.11, ND, inv. 922, ERSG 1703, Von Schmettau aan SH (23 maart).

¹²³ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius II*, 119-120, Van der Meer aan Anthonie Heinsius (22 maart 1703). Zie Le Bailly, *Hof van Holland*.

¹²⁴ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius II*, 115, Van Vrijbergen aan Anthonie Heinsius (20 maart 1703).

¹²⁵ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius II*, 166, Buys aan Anthonie Heinsius (19 april 1703).

Openlijke genoegdoening en opheffing van de beslaglegging

Volgens Von Schmettau hadden de Staten van Holland het accommodement in hun hand. Zij zouden een goede stap in die richting kunnen doen wanneer zij de beslaglegging zouden opheffen en bij het Hof van Holland de procedures zouden schorsen.¹²⁶ Bovendien eiste Frederik I van de Staten van Holland publieke genoegdoening, anders zou hij tot zijn leedwezen genoodzaakt zijn zich die zelf te verschaffen. Hij was absoluut niet van plan om deze publieke beschimping naast zich neer te leggen.¹²⁷ De Staten van Holland probeerden de Pruisische koning te kalmeren door hem te zeggen dat zij het vervelend vonden dat hij over het mandement zo boos was geworden. Zij gaven Frederik de verzekering dat ook vorstelijke personen op deze wijze werden gedagvaard. De Staten wilden hun vriendschap met de Pruisische koning in stand houden. We moeten hier voorzichtig mee omgaan, scheef Buys aan Heinsius.¹²⁸ De Staten van Holland besloten 'met alle procedures op 't voorsz[egde] Mandement van main-tenu te supersederen (schorsen)'.¹²⁹ Zij lieten de politiek de doorslag geven.¹³⁰ Hier ging politiek boven jurisdictie. De Staten wilden toch wel diep voor de koning door het stof gaan om hem te vriend te houden en gaven hem dus zijn zin. Nadat de Staten van Holland en de Staten-Generaal hun verontschuldiging aan de Pruisische koning hadden aangeboden en de procedure door de Staten van Holland op 7 april 1703 voorlopig werd stil gelegd stopte het misnoegen van Frederik I.¹³¹ De Staten van Holland hielden de procedure in staat van surseance in de hoop dat de geschillen zouden worden bijgelegd.¹³² De Republiek durfde geen vuist maken tegen de Pruisische koning, omdat zij en haar medestanders niet zonder de militaire hulp van Pruisen konden. De Pruisische soldaten behoorden tot de beste van de bondgenoten.¹³³ De koning had deze slag gewonnen, maar ging zelf wel door met zijn procedures bij het Rijkskamergericht te Wetzlar om zijn bezit van Meurs en Lingen te legitimeren.

6.8 Lingen en Meurs: een obstakel in de onderhandelingen

De graafschappen Meurs en Lingen vormden een groot obstakel in de onderhandelingen. Zoals wij zagen had Frederik in maart 1702 al gewapenderhand bezit hiervan genomen.¹³⁴ Henriette Amalia besloot pas verder te onderhandelen wanneer de koning

¹²⁶ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius II*, 122, Von Schmettau aan Anthonie Heinsius (24 maart 1703).

¹²⁷ NA, 1.08.11, ND, inv. 946, Frederik aan SH (16 maart 1703). Zie ook Rive, *Schets*, 33.

¹²⁸ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius II*, 118, Buys aan Anthonie Heinsius (22 maart 1703).

¹²⁹ NA, 3.01.04.01, SH, inv. 137, RSH 1703, 227-230 (7 april). Ook de Staten-Generaal onderschreven dit in hun brief aan Frederik I. Zie ook Rive, *Schets*, 33 en Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius II*, 139, Von Schmettau aan Anthonie Heinsius (5 april 1703).

¹³⁰ Japikse, *Geschiedenis II*, 15.

¹³¹ Rive, *Schets*, 34-35. Op 26 april 1703 besloten de Staten-Generaal om de Pruisische ministers te informeren over het mandement. Zie NA, 1.10.29, CF, inv. 837, nr. 4, *Nalatenschap van Willem III* (26 april 1703).

¹³² NA, 1.10.29, CF, inv. 837, nr. 10, *Differenten met de koning*.

¹³³ Rive, *Schets*, 38.

¹³⁴ Zie hoofdstuk 1.

de twee graafschappen aan de Staten-Generaal had overgedragen.¹³⁵ Zij wilde dat Lingen en Meurs aan haar zoon werden toegewezen. De Pruisische koning had met 'assez de chaleur' gezegd dat hij absoluut geen afstand deed van zijn bezit dat hij via het Rijkskamergericht te Wetzlar had verworven, terwijl hij haar weigering opvatte als een voorwendsel om de kwestie te laten voortsliepen.¹³⁶

Frederik stelde wel voor om over de nalatenschap 'in globo' tot een akkoord te komen. Dit hadden de Staten-Generaal in hun resolutie van 30 mei 1702 al voorgesteld en ook de Friese prinses wilde dit. Frederik vond toen dat Lingen en Meurs buiten de onderhandelingen moesten worden gelaten omdat hij deze graafschappen niet in de nalatenschap wilde terugbrengen. De Pruisische koning stuurde zijn kamerheer, baron de Chalezac naar Den Haag om hierover in overleg te treden met de Friese Nassaus.¹³⁷ Na enige besprekingen had de prinses laten weten dat zij op basis van de gehele erfenis wilde accommoderen, maar wel onder een aantal voorwaarden. Zij eiste dat het aandeel van haar zoon 30.000 gulden per jaar meer aan inkomsten diende te bedragen dan dat van Frederik I.¹³⁸ Verder moest er worden overeengekomen wie welke goederen kreeg. Henriette Amalia besloot haar eis met betrekking tot de twee graafschappen gedeeltelijk in te trekken. Waarschijnlijk om ervoor te zorgen dat de onderhandelingen niet werden afgebroken. De prinses gaf namelijk te kennen dat zij wel een keuze uit Lingen of Meurs wilde maken en dat zij daarbij een voorkeur voor Meurs had. Frederik I bleef bij zijn standpunt dat deze graafschappen in zijn partage dienden te komen. Henriette Amalia mocht wel aanspraak maken op een equivalent uit de nalatenschap. Ook gaf de koning te kennen dat hij graag de goederen in het Westland, Geertruidenberg c.a. en het Land van Cuijk wilde hebben. Mocht Henriette Amalia bij haar eisen blijven dan was er geen accommodement te sluiten. Dus moest De Chalezac haar om een positief antwoord verzoeken. Wanneer zij weigerde dan moest hij meteen vertrekken. Frederik I wilde liever de zaken laten zoals zij waren dan dat hij de voorwaarden van de Friese prinses zou accepteren.¹³⁹ Hij overlegde bij de Staten-Generaal een lijst waarin hij de volgende bezittingen uit de nalatenschap van zijn neef vorderde: het prinsdom Oranje, alle goederen in Franche-Comté, het Land van Cuijk c.a., Meurs, Lingen, Geertruidenberg c.a. (met Drimmelen, Klein Waspik en de visserijen c.a.), Hooge en Lage Zwaluwe, alle goederen in het Westland, behalve half Loosduinen dat in Haagambacht lag, Montfort, de Genneper tol, Herstal, Buren c.a., IJsselstein c.a., Leerdam c.a. en de Burense tienden onder Zutphen.¹⁴⁰

¹³⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 942, Henriette Amalia aan SG (29 augustus 1703); inv. 924, ERSG 1703, Henriette Amalia aan SG (29 augustus).

¹³⁶ Veenendaal, Briefwisseling Heinsius III, 233, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (15 juli 1704).

¹³⁷ Baron de Chalezac was een telg uit de familie Chenu, sieurs de Chalezac. Zij waren Hugenoten, afkomstig uit Guenne (Aquitanië) en in 1685 naar Pruisen uitgeweken.

¹³⁸ Wellicht als compensatie voor een van de twee graafschappen die zij aan Frederik I wilde afstaan en waarvoor zij in ruil een ander goed uit de erfenis kreeg.

¹³⁹ NA, 3.01.04.01, SH, inv. 139, RSH 1705, 578-579 (16 december) en ERSG (10 december). Zie ook NA, 1.08.11, ND, inv. 931, ERSG (10 december).

¹⁴⁰ Frederik lichtte zijn keuze niet toe. De meeste goederen had Frederik Hendrik van Maurits (en Philips Willem) geërfd. Montfort en de Genneper tol waren van Willem III zelf geweest en hier had Frederik geen recht op.

Een aantal van deze goederen kwam onder andere uit de nalatenschappen van Maurits (en Philips Willem) en Willem III. Hierop maakten de Friese Nassaus aanspraak. Verder had hij in deze lijst alle zogenaamde eigen goederen van Frederik Hendrik opgenomen.

Frederik zette Henriette Amalia onder zware druk om met dit voorstel in te stemmen. Ging zij hier niet mee akkoord dan diende niet alleen De Chalezac meteen te vertrekken, maar ook Von Schmettau. De besprekingen zouden dan moeten worden stopgezet. Om dit te voorkomen stuurden de Staten-Generaal hun agent Carel Roosenboom naar De Chalezac met het verzoek de terugreis uit te stellen. Aan Frederik I werd geschreven dat inmiddels door de vertegenwoordigers van beide partijen was overeengekomen om over de gehele nalatenschap overleg te plegen en die in twee gelijke porties te verdelen. Hiermee zou een basis voor een verdere verdeling worden gelegd. De Staten-Generaal verzochten om De Chalezac verder te laten onderhandelen zodat de erfeniskwestie kon worden afgerond.¹⁴¹ Frederik I ging hiermee akkoord. Von Schmettau en De Chalezac mochten van Frederik I voorlopig de onderhandelingen voortzetten.¹⁴²

De onderhandelingen werden dus gecontinueerd. Van Pruisische zijde werd naar voren gebracht dat, mocht Henriette Amalia er mee instemmen dat Frederik I Lingen en Meurs in zijn partage zou krijgen, de geschillen wellicht konden worden opgelost. De inhalijs Frederik wekte de indruk dat de oplossing van haar afhankelijk was. De Staten-Generaal wilden zo snel mogelijk haar antwoord hierop vernemen. Op 21 december 1705 gaf Henriette Amalia te kennen dat zij Meurs en Lingen zou afstaan, maar alleen onder een achttal voorwaarden. Zo wilde zij vooraf weten welk equivalent zij voor Lingen en Meurs zou krijgen en wat de prijs en de kwaliteit hiervan zou zijn. Zij stelde weer als eis dat de inkomsten hiervan 30.000 gulden per jaar meer zouden bedragen dan die van Lingen en Meurs. Bovendien verzocht zij dat beide graafschappen aan haar zoon en diens nakomelingen zouden worden teruggegeven wanneer de Hohenzollern in mannelijke lijn waren uitgestorven.¹⁴³ Frederik I was het niet eens dat Johan Willem Friso 30.000 gulden meer aan inkomsten zou krijgen dan hij. Hierdoor ontving de Pruisische koning minder inkomsten uit de twee graafschappen en dit zou in strijd zijn met het principe om de erfenis in twee gelijke delen te splitsen.¹⁴⁴ Van een teruggave van Lingen en Meurs aan het geslacht van de Friese Nassaus kon volgens de koning absoluut geen sprake zijn. Henriette Amalia mocht tevreden zijn als hij in ruil voor de twee graafschappen Breda c.a. aan haar zou afstaan: 'son Altesse en seroit sa-

Geertruidenberg c.a. (met Drimmelen, Klein Waspik en de visserijen c.a.) en Hooge en Lage Zwaluwe waren door Frederik Hendrik in 1609 verworven, terwijl de prins het Westland, behalve half Loosduinen, zelf had gekocht. Zie hoofdstuk 4. Zoals wij al zagen maakten de Friese Nassaus op deze goederen geen aanspraak.

¹⁴¹ NA, 3.01.04.01, SH, inv. 139, RSH 1705, 579-580 (16 december); NA, 1.01.02, SG, inv. 3760, RSG 1705, 1406-1407 (10 december).

¹⁴² NA, 1.08.11, ND, inv. 931, ERSG 1705, Frederik I aan SG (22 december).

¹⁴³ NA, 1.01.02, SG, inv. 3760, RSG 1705, 1488-1489 (31 december); NA, 1.08.11, ND, inv. 931, ERSG 1705, Henriette Amalia aan SG (21 december). Zie ook Rive, *Schets*, 41. Rive verwijst naar een resolutie van de Staten-Generaal van 22 december 1705.

¹⁴⁴ Rive, *Schets*, 41-42.

tisfaite sans demander d'autre équivalent'.¹⁴⁵ Frederik I handelde of hij zelf executeur-testamentair was. Een overeenkomst was nog niet in zicht.

In 1706 is er bijna een overeenkomst

Henriette Amalia had zich terecht bij de Staten-Generaal beklaagd dat Frederik I, in tegenstelling tot haar zoon, de facto een deel van de nalatenschap in zijn bezit had genomen.¹⁴⁶ Frederik I maakte gebruik van zijn overmacht en ook van zijn militaire bondgenootschap met de Republiek in de Spaanse Successieoorlog om de Staten-Generaal onder druk te zetten. De Friese Nassaus beschikten niet over zulke middelen.¹⁴⁷

Omdat zowel Frederik I als de Friese prinses zich bedienden van tegenstrijdige juridische argumenten was het erg moeilijk om het eens te worden over de verdeling van de goederen. Frederik I stelde daarom tijdens een conferentie op 21 januari 1706 voor dat de Friese prinses niet meer zou verwijzen naar het fidei-commis van prins Maurits, en dat hijzelf dan ook niet meer aan de testamenten en het fidei-commis van René de Chalon, Willem I en Frederik Hendrik zou refereren.¹⁴⁸ Hij wilde op deze wijze geschillen voorkomen zodat het afsluiten van een accommodement vergemakkelijkt kon worden. Frederik I nam in een aantal van zijn ontwerp verdelingsplannen deze bepaling op.¹⁴⁹ Frederik kon op basis van het fidei-commis van Frederik Hendrik en met instemming van de Friese prinses aanspraak maken op de eigen goederen van zijn grootvader.¹⁵⁰ Voor de andere goederen die hij wilde hebben moest hij met de Friese Nassaus verder gaan onderhandelen, maar niet meer op basis van fidei-commissaire bepalingen. Er werden vanaf 1706 diverse plannen opgesteld waarin de goederen aan de hand van hun netto jaarlijkse inkomsten tussen beide partijen op papier werden verdeeld. De twee partijen gingen plussen en minnen en maakte rekensommen waarbij men de waarde van de te verdelen goederen tegenover elkaar zette.¹⁵¹ Hoewel beide partijen nu

¹⁴⁵ Volgens Frederik I zou de Friese prinses al op 24 juli 1702 in haar ontwerp plan voor een accommodement hebben aangegeven dat zij Breda wilde hebben. Hiervan wist zij de prijs en de kwaliteit en het was dus niet nodig om andere equivalenten te zoeken. NA, 1.01.02, SG, inv. 3761, RSG 1706, 37-38 (11 januari).

¹⁴⁶ Tevens werd op 14 augustus 1706 door de Staten-Generaal besloten dat de Nassause Domeinraad, met terugwerkende kracht jaarlijks 10.976 gulden aan Frederik I zou betalen voor het onderhoud van de huizen in Honseledijk en Rijswijk en het Oude Hof in Den Haag. Zie NA, 1.01.02, SG, inv. 3761, RSG 1706, 897 (14 augustus); Brugeman, Nassau, 213. Zie voor de kosten GStA PK, I HA GR, Rep. 64 I, nr. 45, 75-77, Overzicht inkomsten en uitgaven.

¹⁴⁷ NA, 3.01.04.01, SH, inv. 141, RSH 1707, 456, Henriette Amalia aan SG (8 oktober 1707).

¹⁴⁸ NA, 1.01.02, SG, inv. 3761, RSG 1706, 173 (17 februari). Zie voorwaarde I: NA, 1.01.02, SG, inv. 3761, RSG 1706, 173 (2 februari).

¹⁴⁹ Zie NA, 1.01.02, inv. 3761, RSG 1706, Verklaring van Frederik I, 173 (2 februari); NA, 1.08.11, ND, inv. 933, ERSR 1706, Verklaring van Frederik I (23 februari 1706). Deze verdelingsplannen gingen uiteindelijk niet door. Volgens Rive zou er door beide partijen zijn overeengekomen dat zij niet meer zouden verwijzen naar het fidei-commis en de fidei-commissaire bepalingen in de testamenten van hun voorouders. Zie Rive, *Schets*, 43.

¹⁵⁰ De vestingstad Geertruidenberg bleef in 1711 voorlopig onder de administratie van de Staten-Generaal en werd in 1732 toegewezen aan Willem IV.

¹⁵¹ Dit gebeurde aan de hand van een daarvoor opgesteld overzicht. Zie voor verdelingsplannen onder andere NA, 1.01.02, inv. 3761, RSG 1706, 39, Voorstel verdelingsplan (6 januari 1706); NA, 1.08.11, ND, inv. 933, ERSR 1706, Voorstel verdelingsplan (23 februari 1706).

pragmatisch te werk gingen lukte het nog niet om tot een accommodement te komen.

In een poging de onderhandelingen te hervatten stuurden de Staten-Generaal in juli 1706 een deputatie, bestaande uit Johan van Welderen, heer van Valburg, David Constantijn baron Du Tour, Cornelis de Lange en Godard Willem van Tuyll van Serooskerke, heer van Welland, naar Kleef.¹⁵² In een gesprek dat drie van hen met Van Wartenberg hadden uitte deze het misnoegen van de koning over het gedrag en de handelwijze van Henriette Amalia. Bovendien zou Frederik I erg onttremd zijn vanwege de vertraging en het niet afdoen van de erfeniskwestie. De gedeputeerden verzekerden Van Wartenberg dat de Staten-Generaal nog steeds wilden dat de kwestie door een accommodement werd afgedaan. Zij vernamen van de koning dat het niet uitgesloten was dat binnen twee à drie dagen De Chalezac weer naar Den Haag zou worden gezonden om daar een dringend verzoek om afdoening van de zaak te doen. Frederik stelde voor om zelf, hangende het geschil of gedurende de tijd dat er over een accommodement verder werd onderhandeld, voor het administreren van de boedel van Willem III enige personen aan de Domeinraad toe te voegen. Hij wilde in deze raad evenredig vertegenwoordigd zijn.¹⁵³ Frederik was tevreden over de Staatse deputatie naar Kleef.¹⁵⁴ In Pruisen had hij maar vast, in juni 1706, voor zijn bezittingen die hij al uit de erfenis van Willem III had verkregen, een erfstadhouder benoemd.¹⁵⁵ Op 15 juli 1706 vertrok de koning zelf naar de Republiek. De Chalezac was ondertussen al in Den Haag gearriveerd 'om nadere devoirs daerontrent aen te wenden, waertoe wij niet sullen nalaten d'onse te vougen'.¹⁵⁶

In de loop van het jaar 1706 kwam er na veel moeite eindelijk een overeenkomst tot stand. De koning zou onder andere Lingen en Meurs krijgen, terwijl het deel van de prins 30.000 gulden per jaar meer aan inkomsten zou bedragen dan dat van de koning.¹⁵⁷ Toch kwam er nog een kink in de kabel. In het belang van haar minderjarige zoon had Henriette Amalia aan de Staten-Generaal garanties verzocht voor zijn deel van de erfenis. Toen de Staten-Generaal haar vertelden dat zij haar die niet konden geven verwierp zij het verdelingsplan. Zij vond het onverantwoord als voogdes van haar zoon om zonder zo'n waarborg in te stemmen met de voorgestelde verdeling.¹⁵⁸ Henriette Amalia liet de Staten-Generaal weten dat zij de conferenties over het accommodement 'in globo' niet langer continueerde en besloten had de meerderjarigheid van de prins af te wachten. Aan het Friese Hof in Leeuwarden was men ervan overtuigd en

¹⁵² Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius V*, 378, Van Welderen aan Anthonie Heinsius (7 juli 1706); 382, Van Welderen aan Anthonie Heinsius (9 juli 1706); 396-397, De Lange aan Anthonie Heinsius (17 juli 1706).

¹⁵³ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius V*, 382, Van Welderen aan Anthonie Heinsius (9 juli 1706).

¹⁵⁴ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius V*, 402, Anthonie Heinsius aan De Lange (20 juli 1706).

¹⁵⁵ Zie hoofdstuk 8.

¹⁵⁶ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius V*, 386, Anthonie Heinsius aan Van Welderen (13 juli 1706). Op 17 juli 1706 kwam de koning in Honselersdijk aan en zou later naar Den Haag gaan. Hij werd uit naam van de Staten van Holland verwelkomd. Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius V*, 400, Anthonie Heinsius aan Van Collen (19 juli 1706).

¹⁵⁷ Zie NA, 1.01.02, inv. 3761, RSG 1706, Voorstel verdelingsplan (6 januari 1706), 39; NA, 1.08.11, ND, inv. 933, ERSG 1706, Voorstel verdelingsplan (23 februari 1706).

¹⁵⁸ Rive, *Schets*, 42-43. Zie ook Bruggeman, *Nassau*, 141-142; NA, 1.08.11, ND, inv. 933, ERSG 1706, Henriette Amalia aan SG (22 juni 1706).

terecht dat de Staten-Generaal aan de Pruisische koning toegaven omdat zij bang waren dat deze zich uit de oorlog zou terugtrekken.¹⁵⁹ De Staten probeerden tevergeefs de prinses te bewegen de besprekingen te hervatten.¹⁶⁰ Er diende dus gewacht te worden totdat Johan Willem Friso meerderjarig zou zijn.

Johan Willem Friso is aan zet

Prins Johan Willem Friso werd op 4 augustus 1707 twintig jaar en was dus meerderjarig.¹⁶¹ In oktober 1707 verzochten de Staten-Generaal de prins en Frederik I de onderhandelingen te hervatten.¹⁶² Beiden reageerden positief op dit verzoek.¹⁶³ Enig resultaat bleef nog uit. Begin december leek het erop dat men aan het Hof in Berlijn zelfs de hoop op een accommodement had opgegeven. Men had de beschikking gekregen over een kopie van een brief van Johan Willem Friso aan de Staten-Generaal waaruit bleek dat de prins wel wilde accommoderen, maar niet op basis van het laatste ontwerp dat via de bemiddeling van De Chalezac was opgemaakt. Johan Willem Friso kon zich echter niet voorstellen dat de twee partijen door middel van een nieuw ontwerp nog tot een vergelijk konden komen.¹⁶⁴ Toch continueerden de Staten-Generaal hun pogingen om beide partijen tot elkaar te brengen. Van Lintelo had aan Frederik I een brief van de Staten-Generaal overhandigd, waarin zij de koning verzochten zijn ministers te autoriseren voor het hervatten van het overleg ten behoeve van een accommodement. Frederik I was over de ontvangst van deze brief bijzonder vergenoegd.¹⁶⁵ Hij begon zich wel steeds meer te ergeren aan het Huis Nassau, vooral vanwege de brief van Johan Willem Friso.¹⁶⁶ De enige wens die men in die tijd aan het Hof te Berlijn had was om tot elke prijs te behouden wat men in bezit had.¹⁶⁷

In 1709 kwam er verandering in deze situatie. Johan Willem Friso was op 26 april 1709 te Kassel met Maria Louise van Hessen-Kassel (1688-1765) getrouwd. Karel Lodewijk, landgraaf van Hessen-Kassel (1654-1730), schoonvader van Johan Willem Friso, bood nu zijn bemiddeling aan om de geschillen tussen Frederik I en zijn schoonzoon vanwege de erfeniskwestie te beëindigen.¹⁶⁸ Al in januari 1709 waren afgevaardigden

¹⁵⁹ Bruggeman, *Nassau*, 212.

¹⁶⁰ NA, 1.08.11, ND, inv. 939, ERSG 1707, SG aan Johan Willem Friso (10 oktober). De prinses had op 22 juni, 31 juli en 13 augustus 1706 hierover aan de Staten-Generaal geschreven.

¹⁶¹ Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 939, ERSG 1707 (4 augustus).

¹⁶² NA, 1.08.11, ND, inv. 939, ERSG 1707, SG aan Johan Willem Friso (10 oktober). Zie ook Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius VI*, 603, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (22 oktober 1707).

¹⁶³ NA, 1.08.11, ND, inv. 939, ERSG 1707, 25 oktober en Johan Willem Friso aan SG (14 november).

¹⁶⁴ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius VI*, 678, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (6 december 1707). Het is niet bekend of welke wijze de koning in het bezit was gekomen van deze brief. Tevens werden geen redenen genoemd waarom de prins niet met het ontwerp akkoord ging.

¹⁶⁵ NA, 1.08.11, ND, inv. 939, ERSG 1707, Van Lintelo aan SG (13 december), met melding van de *faciliteit* van Pruisen met betrekking tot het accommodement.

¹⁶⁶ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius VII*, 224, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (17 april 1708).

¹⁶⁷ Van Lintelo was door iemand geïnformeerd dat Johan Willem Friso onder de hand een akkoord met Frederik I wilde sluiten. Zie Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius VII*, 323, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (19 juni 1708).

¹⁶⁸ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius VIII*, 557, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (1 juni 1709). De moeder

Afb. 37 Maria Louise van Hessen-Kassel ('Marijke Meu'), door Louis Volders, circa 1710.

van de Pruisische koning, van de landgraaf en van Johan Willem Friso in Utrecht bijeen gekomen om aan een accommodement te werken.¹⁶⁹ Charlotte Amalia van Hessen-Kassel (1650-1714), koningin van Denemarken en tante van Maria Louise, had de Staatse gezant in Kopenhagen, Robert Goes, heer van Boekenburg, herhaaldelijk verzocht aan de Staten-Generaal de belangen van Johan Willem Friso ten aanzien van de nalatenschap van Willem III aan te bevelen.¹⁷⁰ Zij hoopte dat 'het groot credit en de sterke poursuites van den koning van Pruyssen het bij Haer Ho. Mog. [Staten-Generaal] niet over soude halen tegens het goet regt van den hooggemelten prins, in wiens interessen sij des te meer deel nam, omdat Zijn Hoogheyt nieulijx was getrouwt met een princes van Hessen-Cassel, Haer Majesteys broeders dogter'.¹⁷¹ Aan het Pruisische Hof

van de landgraaf was Hedwig Sophie van Brandenburg. Hedwig Sophie was een zuster van de Grote Keurvorst, Willem Frederik I.

¹⁶⁹ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius VIII*, 181, Van Goslinga, aan Anthonie Heinsius (7 januari 1709).

¹⁷⁰ Charlotte Amalia was een dochter van landgraaf Willem VI van Hessen-Kassel en Hedwig Sophia van Brandenburg en een zuster van Karel Lodewijk van Hessen-Kassel. Zij was getrouwd met koning Christiaan V van Denemarken en Noorwegen en de moeder van de latere koning Frederik IV.

¹⁷¹ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius VIII*, 582, Goes aan Anthonie Heinsius (8 juni 1709).

werd vol ongeduld gewacht op de bemiddeling van de landgraaf van Hessen-Kassel.¹⁷² Men was ervan overtuigd dat de Staten-Generaal een schikking wilden en graag zagen dat de geschillen met betrekking tot de erfenis werden beëindigd, maar men geloofde niet dat het Friese Hof er ook zo over dacht.¹⁷³ Eind december 1709 diende Frederik I bij de Staten-Generaal elf eisen in. Een ervan was het afsluiten van een vergelijk met Johan Willem Friso.¹⁷⁴

De gevolmachtigde van Frederik I, Reinhard Richard von Hymmen, en die van Johan Willem Friso, Herman Huber (1663-1730), Fries jurist en secretaris van de Staten van Friesland, zouden met bemiddeling van een minister van de landgraaf van Hessen-Kassel, op 6 januari 1710 in Utrecht in conferentie te treden.¹⁷⁵ Johan Willem Friso was ervan overtuigd dat hij met Frederik niet meer kon onderhandelen zonder afstand te doen van Meurs en Lingen. Hij zou ze toch niet in bezit kunnen krijgen, al werden ze hem bij rechterlijk vonnis toegewezen.¹⁷⁶ Vooral omdat er vele schulden op zijn Huis drukten was hij genoodzaakt een accommodement te zoeken.¹⁷⁷ Tijdens de besprekingen bleek dat de standpunten van beide partijen nog zeer uiteen liepen. Johan Willem Friso kon 'de grooten en wijd uitgestrechten eysch' van Frederik I niet accepteren, terwijl Von Hymmen geenszins het aanbod wilde aannemen dat namens de prins werd gedaan.¹⁷⁸ Na de uiteenzetting van hun standpunten gingen beide partijen onverrichter zake uiteen. De gevolmachtigden vertrokken naar huis om nieuwe opdrachten en instructies te ontvangen voor een volgende bijeenkomst in het voorjaar. Johan Willem Friso gaf aan dat hij alleen ten overstaan en met de tussenkomst van de Staten-Generaal een accommodement wilde afsluiten.¹⁷⁹ De Staten-Generaal hadden de twee partijen aangespoord het overleg te hervatten. De gevolmachtigden hadden in Amsterdam geconfereerd.¹⁸⁰ Men kwam daarbij nog niet tot een afronding van de kwestie.

De inzet van het Pruisische leger komt in gevaar (1711)

In maart 1711 stuurde Frederik I zijn kamerheer en generaal-majoor Frederik Willem von Grumbkow naar Den Haag.¹⁸¹ Samen met Von Hymmen sprak hij met de Staatse gedeputeerden, die belast waren met militaire zaken.¹⁸² De twee Pruisische functionarissen over-

¹⁷² Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius IX*, 498, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (10 december 1709).

¹⁷³ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius VI*, 712, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (27 december 1707).

¹⁷⁴ Drechsler, *Streit*, 61. Andere eisen waren onder andere het ontruimen van de stad Meurs, een garantie voor de teruggave van het prinsdom Oranje en de goederen in Franche-Comté en de terugbetaling van de subsidiegelden voor zijn troepen.

¹⁷⁵ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius IX*, 543, Johan Willem Friso aan Anthonie Heinsius (31 december 1709). Zie voor Von Hymmen hoofdstuk 8, figuur 4.

¹⁷⁶ Dit gold ook voor het prinsdom Oranje en de goederen in de Dauphiné.

¹⁷⁷ Japikse, *Geschiedenis II*, 15-16.

¹⁷⁸ De eisen van beide partijen werden niet genoemd.

¹⁷⁹ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius X*, 52, Johan Willem Friso aan Anthonie Heinsius (23 januari 1710).

¹⁸⁰ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius X*, 364, Van Lintelo aan Anthonie Heinsius (20 mei 1710).

¹⁸¹ Grumbkow arriveerde op 29 maart 1711 in Den Haag.

¹⁸² Von Hymmen werd door Frederik I benoemd als buitengewoon gezant. Zie Drechsler, *Streit*, 64. De Pruisische gezant Von Schmettau overleed op 4 februari 1711. Zie voor Von Hymmen hoofdstuk 8, figuur 4.

Afb. 38. Friedrich Wilhelm von Grumbkow, door Bescheky, vóór 1739.

handigden de Staten-Generaal een memorie met een viertal eisen waarover zij met de gedeputeerden verschillende malen overleg hadden gepleegd. Een van de eisen was het binnen een bepaalde termijn afsluiten van een accommodement.¹⁸³ Daarover werd al negen jaar onderhandeld, maar nog steeds zonder resultaat.¹⁸⁴ Wanneer niet aan zijn eisen werd voldaan, zou de Pruisische koning zijn troepen niet in de nog steeds woedende oorlog inzetten.¹⁸⁵ Frederik was ervan overtuigd dat het nadelig was voor hem en zijn nageslacht om door te gaan met het verkwisten van het leven en het welzijn van zijn onderdanen zonder de hoop te hebben er enig voordeel voor zichzelf en voor zijn Huis voor terug te krijgen.¹⁸⁶

De Pruisische koning had blijkbaar op een gunstig ogenblik gewacht. Net op het moment dat de legers van de geallieerden klaar stonden op te trekken, want de 'Vyanden

183 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius XI*, 677, Buys aan Anthonie Heinsius (30 maart 1711). Mocht dit niet lukken dan moest men aan de Pruisische koning alle goederen van Frederik Hendrik geven.

184 NA, 3.01.04.01, SH, inv. 145, RSH 1711, Von Grumbkow en Von Hymmen aan SG, 175-179 (30 maart 1711). Zie voor zijn overige drie eisen Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius XI*, 677, Buys aan Anthonie Heinsius (30 maart 1711).

185 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius XI*, 669, Van Vrijbergen aan Anthonie Heinsius (27 maart 1711); 677-678, Anthonie Heinsius aan Buys (30 maart 1711).

186 Zie NA, 3.01.05.01, SH, inv. 145, RSH 1711, Von Grumbkow en Von Hymmen aan SG, 177 (30 maart 1711). Zie ook Droysen, *Preussischen Politik IV*, I, 238.

schynen een uytterste effort te willen doen', kwam Frederik I met zijn memorie. Kennelijk om de Staten-Generaal te dwingen de erfeniskwestie zo snel mogelijk te laten beëindigen. Het belang van de inzet van de Pruisische troepen, zo'n 20.000 soldaten, werd door de Staten-Generaal zeker onderkend, de oorlog werd immers gevoerd voor het behoud van de vrijheid en de veiligheid van de geallieerden.¹⁸⁷ Volgens Buys was de mars van de Pruisische troepen zo belangrijk en van een zodanige 'haast' dat hij vreesde dat men het Pruisische Hof 'eenig genoeg zal moeten geven'. Sicco van Goslinga had Buys al toegezegd dat hij zijn best zou doen om de Friese prins te bewegen een accommodement met Frederik I af te sluiten.¹⁸⁸ De geschrokken Staten-Generaal schreven Frederik terug dat zij genegen waren alles te doen wat in hun vermogen lag om hem te tonen dat zij niet alleen hun vriendschap met de Pruisische koning 'waerdigh' wilden houden, maar deze ook wilden behouden en laten 'aengroeyen'. Zij waren geen rechters en konden niets anders doen dan aan beide partijen hun bemiddeling aanbieden.¹⁸⁹ De Staten-Generaal stelden aan beide partijen voor de laatst afgebroken onderhandelingen voort te zetten. Wanneer binnen de gestelde termijn van drie of vier maanden geen accommodement tot stand kwam, dan zouden de Staten-Generaal 'als dan redelijck oordeelen, en het daer heenen [...] dirigeren', de goederen van Frederik Hendrik waarover geen onenigheid bestond aan Frederik I overdragen. Een ander deel van de goederen bleef dan onder de administratie van de Staten-Generaal of zou aan Johan Willem Friso gegeven worden. De Friese prins kreeg in ieder geval de goederen waarover geen verschil van mening was en waarop hij zeker recht had.¹⁹⁰ De Staten-Generaal zouden Johan Willem Friso verzoeken om zo snel mogelijk gemachtigden te zenden voor de besprekingen over een accommodement. Deze was nog in Kassel om zijn schoonvader over de erfeniskwestie te raadplegen.¹⁹¹ Beide partijen reageerden positief op het verzoek van de Staten-Generaal. Zij accepteerden tevens hun aanbod om te bemiddelen. Von Hymmen werd als vertegenwoordiger van Frederik I naar Den Haag gezonden. Voor Johan Willem Friso trad weer Herman Huber op. De vertegenwoordigers gingen aan het werk. Er werden door hen diverse voorstellen gedaan en verdelingen gemaakt.¹⁹² Het kwam echter nog niet tot een accommodement.

187 NA, 1.01.02, SG, inv. 3766, RSG 1711, 426 (30 maart); NA, 3.01.05.01, SH, inv. 145, RSH 1711, Von Grumbkow en Von Hymmen aan SG, 179 (30 maart 1711).

188 Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius XI*, 680, Buys aan Anthonie Heinsius (31 maart 1711). De Friese edelman Sicco van Goslinga (1644-1731) was Fries gedeputeerde naar de Staten-Generaal, diplomaat en grietman van Franekeradeel.

189 NA, 3.01.04.01, SH, inv. 145, RSH 1711, ERSG, 181 (2 april).

190 NA, 3.01.04.01, SH, inv. 145, RSH 1711, ERSG, 183-184 (2 april). Er werd niet genoemd welke goederen dat waren.

191 NA, 3.01.04.01, SH, inv. 145, RSH 1711, ERSG, 191-192 (21 april). De minister van de landgraaf mocht bij de onderhandelingen aanwezig zijn en assistentie verlenen. Zie NA, 1.01.02, SG, inv. 3766, RSG 1711, 330 (16 maart), 401 (28 maart) en 443-444 (7 april). Het gaat hier om Johann Reinhard von Dalwigh, geheimraad en buitengewoon envoyé van de landgraaf.

192 Rive, *Schets*, 58-59. In eerste instantie wilde Johan Willem Friso alleen de eigen bezittingen van Frederik Hendrik aan Frederik I afstaan, terwijl hij zelf de goederen van Philips Willem, Maurits, Willem II en Willem III wilde hebben.

6.9 Een voorlopig Traktaat van Partage (1711)

Op 5 juni 1711 arriveerde Frederik I in Den Haag. Hij had het vaste voornemen de erfeniskwestie nu definitief te regelen.¹⁹³ Volgens Van Goslinga was de aanwezigheid van Johan Willem Friso tijdens de conferentie in Den Haag noodzakelijk omdat zijn vertegenwoordigers niet genoeg durf hadden om bepaalde moeilijkheden aan te pakken.¹⁹⁴ De Staten-Generaal drongen er bij de prins, die zich in het leger in de Zuidelijke Nederlanden bevond, op aan om ook naar Den Haag te komen.¹⁹⁵ Deze voelde daar niet veel voor, maar besloot ten slotte toch maar te gaan.¹⁹⁶ Op 9 juli 1711 schreef Van Goslinga dat Johan Willem Friso 'paroît résolut au voyage'.¹⁹⁷ De prins vertrok op 11 juli 1711 en kwam op 14 juli 1711 tegen de middag met zijn gevolg aan bij Moerdijk. Maar tijdens de overtocht met het veer van Moerdijk naar Strijensas brak er een storm los waarbij de boot waarin Johan Willem Friso zat omsloeg. De prins en zijn adjudant verdronken vlakbij de haven van Strijensas.¹⁹⁸

Dankzij zijn overlijden werd de afwikkeling van de nalatenschap vertraagd. Frederik I schreefde zijn eisen zo op dat een overeenkomst onhaalbaar bleek. Maria Louise van Hessen-Kassel, de weduwe van Johan Willem Friso, moest nu proberen de medewerking van de Staten-Generaal als executeurs-testamentair te krijgen om in ieder geval een deel van de erfenis voor haar kinderen, onder wie haar pas enkele maanden later geboren zoon Willem Carel Hendrik Friso, de latere Willem IV, veilig te stellen. In hun resolutie van 27 juli 1711 werd door de Staten-Generaal aan beide partijen een provisioneel Traktaat van Partage voorgesteld.¹⁹⁹ Mede met het oog op het voortslepen van de onderhandelingen, werd door de Staten-Generaal besloten aan beide partijen voorlopig het genot van een bepaald inkomen toe te kennen, deels bestaande uit inkomsten uit specifieke door de Staten-Generaal aan te wijzen goederen, deels bestaande uit een geldbedrag afkomstig uit alle door de Staten-Generaal beheerde goederen tezamen. Naast de goederen die hij al in bezit had kreeg de Pruisische koning een bedrag van 50.000 gulden per jaar toegewe-

¹⁹³ Vorst Leopold I van Anhalt-Dessau (1676-1747), aanvoerder van het Pruisische contingent, had de Engelse generaal John Churchill (1650-1722), hertog van Marlborough en tijdens de Spaanse Successieoorlog aanvoerder van de geallieerde legers, gewaarschuwd dat wanneer de Staten-Generaal Frederik I geen genoegdoening zouden geven de Pruisische soldaten werden teruggetrokken. Marlborough drong er bij Heinsius op aan om Leopold niet te kwetsen. Het was namelijk van essentieel belang dat er met Frederik I een overeenkomst werd gesloten zodat de koning zijn troepen, op z'n minst tijdens de oorlogscampagne van 1711, in Vlaanderen zou laten. Zie Holmes, *Marlborough*, 452-453. Holmes verwijst naar twee brieven van Marlborough aan Heinsius van 11 en 24 juni 1711.

¹⁹⁴ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius XII*, 110, Van Goslinga aan Anthonie Heinsius (1 juni 1711); 123 (5 juni 1711). Op 26 juni 1711 werd door Von Hymmen een ontwerp verdelingsplan ingediend. Zie NA, 1.08.11, ND, inv. 944, Voorstel partage.

¹⁹⁵ NA, 1.01.02, SG, inv. 3766, RSG 1711, 705 (5 juni).

¹⁹⁶ Zie NA, 1.01.02, SG, inv. 3766, RSG 1711, 757 (18 juni).

¹⁹⁷ Veenendaal (ed.), *Briefwisseling Heinsius XII*, 199, Van Goslinga aan Anthonie Heinsius (9 juli 1711).

¹⁹⁸ Guibal, *Johan Willem Friso*, 159. Zie ook Kleijn, *Stadhouders*, 150; Jagtenberg, *Marijke Meu*, 61-63.

¹⁹⁹ Op 27 juli 1711 namen de Staten-Generaal het besluit om beide partijen voorlopig een deel van de nalatenschap van Willem III te geven. Zie NA, 1.01.02, SG, inv. 3374, RSG 1711, 114 (27 juli). Op 1 augustus 1711 werd de defensieve alliantie van 31 augustus 1700 tussen de Republiek en Pruisen met vijf jaar verlengd. Zie NA, 1.01.02, SG, inv. 12597.96, Akte (1 augustus 1711); Droysen, *preussischen Politik*, IV, I, 239.

Afb. 39 Johan Willem Friso, door Louis Volders.

zen. Een gedeelte hiervan zou uit de inkomsten van de aan hem toe te wijzen goederen komen. De rest werd geput uit de opbrengst van de goederen die voorlopig nog onder de administratie van de Staten-Generaal bleven.²⁰⁰ De Staten van Holland konden zich met dit plan verenigen. Zij zouden het in de Staten-Generaal zo sturen dat er op basis hiervan met de gemachtigde van Frederik I een overeenkomst kon worden gesloten.²⁰¹ Na hierover met Heinrich Rüdiger von Ilgen en Von Hymmen te hebben gesproken, besloten de Staten-Generaal de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe nog aan de goederen van Frederik I toe te voegen.²⁰² De aangewezen bezittingen werden voorlopig aan de nalatenschap onttrokken met de uitdrukkelijke bepaling dat geen van de partijen rechten kon ontlenen op grond van deze regeling. Op deze wijze konden de Staten-Generaal de Pruisische koning voorlopig tevreden stellen zonder dat zij op dat moment een definitieve beslissing hoefden te nemen.

De goederen die op 28 juli 1711 vanwege het provisioneel Traktaat van Partage aan Frederik I voorlopig werden toegewezen waren, naast de goederen die de koning al in be-

²⁰⁰ NA, 3.01.04.01, SH, inv. 5543, RSG 1711, 921 (27 juli). Tevens mocht Frederik I het huis te Dieren gebruiken. Hij zou geen geld meer krijgen voor het onderhoud van zijn huizen in Holland.

²⁰¹ Zie NA, 3.01.04.01, SH, inv. 145, RSH 1711, 406 (27 juli).

²⁰² NA, 1.01.02, SG, inv. 3766, RSG 1711, 928 en 930 (28 juli); inv. 145, RSH, 423 (29 juli). Zie voor het aandeel van de Friese Nassaus: Bruggeman, *Nassau*, 248–249.

Afb. 40 Stadhouder Willem IV, prins van Oranje, door Bernardus Accama.

zit had genomen, Naaldwijk, het huis Honselersdijk, Wateringen, het Opstal, het Hondertland, de Oranjepolder, 's-Gravenzande, het Huis te Nieuwburg te Rijswijk, het Huis Noordeinde te Den Haag en Hooge en Lage Zwaluwe.²⁰³ De nog minderjarige zoon, Willem Carel Hendrik Friso, en dochter, Anna Charlotte Amalie, van Johan Willem Friso en diens weduwe Maria Louise van Hessen-Kassel (Marijke-Meu) kregen een bedrag van 150.000 gulden per jaar toegewezen. Maria Louise kon hiervoor in de plaats ook enige goederen krijgen. Zij mocht tevens het Loo gebruiken. Bovendien wilde Frederik I dat de Friese prinses vanwege haar huidige situatie nog een bedrag van 150.000 gulden uit de nalatenschap zou krijgen.²⁰⁴ De overige goederen bleven voorlopig onder het beheer van de Staten-Generaal totdat er een definitieve regeling zou zijn getroffen.²⁰⁵ Er was

203 De goederen die aan Frederik I voorlopig werden toegewezen brachten jaarlijks 26.033 gulden en 4 stuivers op. Het restant kwam uit de goederen die onder de administratie van de Staten-Generaal vielen. Zie NA, 1.01.02, SG, inv. 3766, RSG 1711, 930 (28 juli). Zie ook NA, 3.01.04.01, SH, inv. 145, RSH, 423 (29 juli). Hij kreeg ook Lingen, Meurs, Montfort en de gehele baronie van Herstal en Turnhout.

204 75.000 gulden zou ineens betaald worden en 75.000 gulden in twee jaarlijkse termijnen. De weduwe van Johan Willem Friso accepteerde de resolutie. Zie NA, 1.01.02, SG, inv. 3766, RSG 1711, 1247 (21 oktober). Zij koos voor een aantal goederen. Deze brachten jaarlijks in totaal 126.111 gulden op. De rest van het bedrag diende uit de opbrengst van de goederen te komen die voorlopig onder de administratie van de Staten-Generaal bleven. Zie NA, 1.01.02, SG, inv. 3767, RSG 1712, 541-542 (3 mei).

205 NA, 1.08.11, ND, inv. 300, ERSR (28 juli 1711, 24 augustus 1711, 24 oktober 1711, 5 september 1712 en 1 oktober 1712).

nu een provisioneel Traktaat van Partage gesloten, maar er moest nog wel verder onderhandeld worden om tot een definitief akkoord te komen.²⁰⁶

6.10 Een definitief Traktaat van Partage (1732)

Vóór de ondertekening van de vrede van Utrecht overleed op 23 februari 1713 Frederik I.²⁰⁷ Hij werd opgevolgd door zijn zoon Frederik Willem I. Omdat de Friese prinses Maria Louise, de weduwe van Johan Willem Friso, vond dat de erfeniskwestie alleen nog door juridische procedures geregeld kon worden had zij zich tot het Hof van Holland en de Raad van Brabant gewend. Op 14 november 1714 hadden de Staten van Holland op verzoek van de Friese prinses de staat van surseance (1703) opgeheven, zodat zij kon gaan procederen. De Pruisische koning besloot zijn medewerking aan de processen te verlenen.²⁰⁸ Nadat in een van de processen uitspraak was gedaan die gunstig was voor de Friese Nassaus, besloot Frederik Willem I de volmachten van zijn vertegenwoordigers in te trekken. Als reden werd opgegeven dat de rechter zich schuldig zou hebben gemaakt aan openlijke partijdigheid.²⁰⁹ De processen werden stopgezet en beide partijen besloten daarna door middel van onderhandelingen de kwestie te beëindigen. Deze werden in juli 1719 met bemiddeling van de Staten-Generaal gestart, maar in 1720 afgebroken omdat de Pruisische koning weigerde het deel van de nalatenschap dat de Friese Nassaus zouden krijgen te beschermen tegen de pretenties van derden.²¹⁰

Ook in 1722 gevoerde besprekingen in Berlijn liepen op niets uit.²¹¹ Er werd wel een verdelingsplan gemaakt. Daarna was er een tijdlang geen activiteit. De meerderjarigheid van de prins was aanleiding om de onderhandelingen die in 1722 met Frederik Willem waren gehouden te hervatten.²¹² Dit gebeurde op voorstel van Johan Duncan, gewone raad en rekestmeester van prins Willem. Tevens was Duncan raad en reken-

206 NA, 1.01.02, SG, inv. 3374, RSG 1711, 115 (27 juli). De onderhandelingen zouden zes maanden na de bevaling van de Friese prinses worden hervat. Zie NA, 1.01.02, SG, inv. 3766, RSG, 931 (28 juli 1711). Zie voor data NA, 1.10.29, CF, inv. 837, nr. 6-9, *Nalatenschap van Willem III* (30 april 1712 t/m 4 december 1723).

207 De Vrede van Utrecht werd formeel op 11 april 1713, in de vorm van een reeks bilaterale verdragen, gesloten. De deelnemende landen waren Frankrijk, Spanje, Groot-Brittannië, Portugal, Savoye en de Republiek. Pruisen kreeg naast Opper-Gelre ook Neuchâtel en Valengin. In een afzonderlijk artikel werd Frederik Willem door Lodewijk XIV als koning erkend. Het prinsdom Oranje en de overige goederen in Frankrijk bleven in het bezit van de Franse koning Lodewijk XIV. Zie Rive, *Schets*, 78-80.

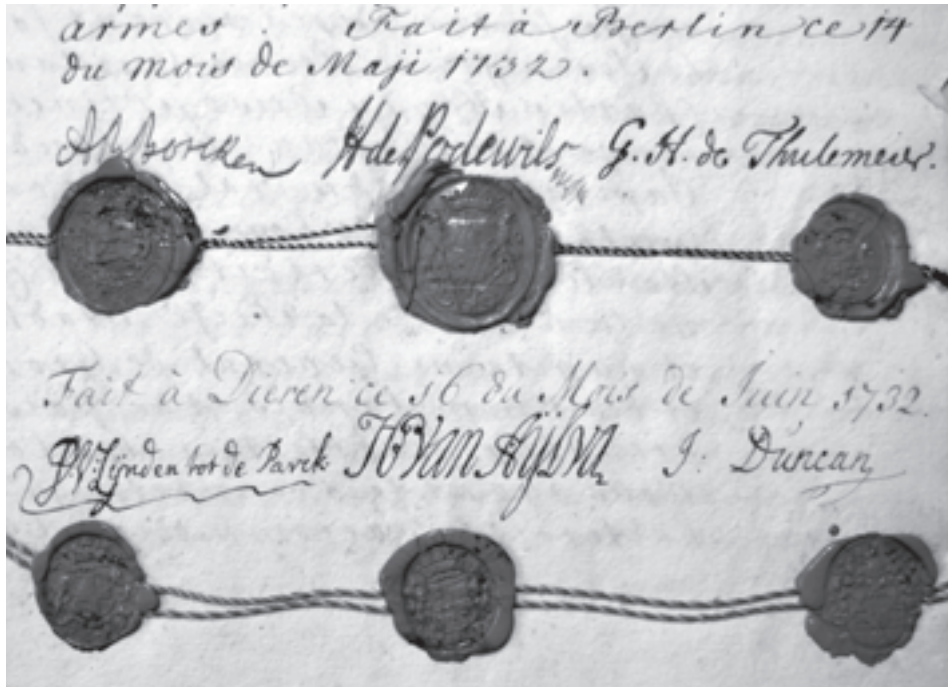
208 Om zich goed voor te kunnen bereiden verzocht hij de Staten-Generaal hem toegang tot het Oranjearchief te verlenen. Het is niet bekend of Frederik Willem I toestemming heeft gekregen.

209 NA, 1.10.29, CF, inv. 837, nr. 10, *Differenten met de koning van Pruijssen*. De Staten-Generaal hadden op 21 december 1718 en de Staten van Holland op 13 januari 1719 de gerechtshoven aangemaand om onpartijdig recht te spreken.

210 Zie Bruggeman, *Nassau*, 256-257. Zij verwijst naar NA, 1.01.02, SG, inv. 3398, RSG 1719 (8 en 11 juli); inv. 3400, RSG 1720 (9 en 11 maart).

211 Voor de Friese Nassaus onderhandelden Johan Vultejus, Hoogduitse raad en secretaris, en Wolf Diederik van Verschuier, opperhofmeester. De onderhandelingen liepen op niets uit omdat de Pruisische koning alle voorstellen bleef afwijzen. Zie Bruggeman, *Nassau*, 256 en 259.

212 Tot 1731 trad de moeder van Willem IV op als regentes.

Afb. 41 De ondertekening van het Traktaat van Partage in 1732.

meester van de domeinen van de prins.²¹³ De prins had hier wel oren naar en ook de Pruisische koning bleek ertoe bereid. Om frustaties te voorkomen zou geen gebruik worden gemaakt van bemiddeling door de Staten-Generaal.²¹⁴ Besloten werd om bij het overleg uit te gaan van het ontwerp van de verdeling dat in 1722 was gemaakt en dit te vervolmaken. Men vond dit 'het bequaemste middel om alle de gemaakte of te maken krakkeelen voor altoos uit den weg te ruimen'. Beide partijen, de Pruisische koning Frederik Willem I en Willem Carel Hendrik Friso wilden eindelijk 'op billijke en rechtmatige Conditien' de kwestie die zo vele jaren al had geduurd beëindigen.²¹⁵ De Pruisische koning werd tijdens de onderhandelingen vertegenwoordigd door zijn ministers van Staat en Oorlog, generaal luitenant Adrian Bernhard von Borcke, Heinrich von Podewils en Wilhelm Heinrich von Thulemeier. De prins door zijn gevolmachtigden Diderick baron van Lynden van de Parck en brigadier en kolonel van een regiment te paard, opperhofmeester Hobbe, baron van Aylva, kolonel van een regiment te voet, opperstalmeester en drossaard van het graafschap Buren, en Johan Duncan.²¹⁶ Na het uitwisselen

²¹³ Wagenaar, *Vaderlandsche historie* XIX, 95. Zie ook KHA, A17, Willem IV, inv. 49-7, Traktaat van Verdeling. Duncan stelde dit begin 1731 voor. Abraham George Luiscius voerde de onderhandelingen die een jaar zouden duren.

²¹⁴ Drechsler, *Streit*, 75.

²¹⁵ KHA, A17, Willem IV, inv. 49-7, Machtiging van Frederik Willem, 1 maart 1732. Zie artikel 1 van het Traktaat van Verdeling.

²¹⁶ Van Aylva (uitgesproken als Alua) was van oude Friese adel.

van hun volmachten werd de draad van de laatste onderhandeling te Berlijn hervat. Zaken die nog moesten worden geregeld, werden onderzocht.

In 1731 begonnen de besprekingen. Deze verliepen echter zo goed dat op 1 maart 1732 Frederik Willem I zijn vertegenwoordigers machtigde om in zijn naam te onderhandelen, een verdrag af te sluiten en tevens te ondertekenen.²¹⁷ In mei 1732 werd te Berlijn een akkoord bereikt over de erfenis. Het Traktaat van Partage, bestaande uit twintig artikelen en een separaat geheim artikel, werd door de gevolmachtigden van de Pruisische koning op 14 mei 1732 te Berlijn getekend, die van Willem Carel Hendrik Friso, prins Willem van Oranje, deden dat op 16 juni 1732 te Dieren.²¹⁸ Begin juli 1732 verklaarden de Pruisische hofraad Abraham George Luiscius en Duncan schriftelijk dat het traktaat door beide partijen plechtig was ondertekend.²¹⁹ In artikel 1 van het traktaat werd aangegeven dat men door het afsluiten hiervan de familie- en vriendschapsbanden wilde aanhalen.²²⁰ In opdracht van prins Willem werd Van Aylva, in gezelschap van Luiscius, in commissie naar het Pruisische Hof gestuurd. Een van zijn opdrachten was het overhandigen van een brief aan de Pruisische koning waarmee 'wij hem voor den Coning chargeeren zullen'. Hij diende in de 'alder krachthigste Termen' de koning en zijn familie te verzekeren van 'onze erkentnisse veneratie en respect'.²²¹ Van Aylva maakte tijdens zijn reis kennis met Frederik Willem I en diens echtgenote Sophia Dorothea van Hannover. Volgens Von Grumbkow was de koning zeer in zijn schik met het Traktaat van Partage. Voor de koningin was de overeenkomst uiterst aangenaam, omdat deze 'soude strekken om de goede harmonij te herstellen'. Van Aylva ging niet met lege handen terug. Hij ontving van Frederik Willem een wisselbrief van 6.000 rijksdaalders voor de drie vertegenwoordigers van prins Willem, baron van Lynden van de Parck, Duncan en voor zichzelf. Van Aylva kreeg bovendien een rijpaard aangeboden als blijk van vriendschap en achting.²²²

²¹⁷ KHA, A17, Willem IV, inv. 49-7, Machtiging van Frederik Willem (1 maart 1732).

²¹⁸ KB, Knuttel, 16842, Tractaat van verdeling, 3-4; KHA, A17, Willem IV, inv. 49-7, Traktaat van verdeling; NA, 1.08.11, ND, inv. 967, *Traité d'Accommodement, & de Partage sur la Succession d'Orange, conclu entre sa Majesté le Roi de Prusse, et Son Altesse Severenissime le Prince d'Orange, & de Nassau. Le 14 de May/Le 16 de Juin 1732*, 3-16. Zie ook Wagenaar, *Vaderlandsche historie* XIX, 94-95. Voor het geheime artikel inzake de pretenties van Willem Hyacinth van Nassau-Siegen zie KHA, A17, Willem IV, inv. 49-8. Het traktaat zou in 'het diepste geheim' zijn voorbereid en ondertekend zonder medeweten van de Staten-Generaal. Zie Porta, *Cover*, 175. Willem IV werd door zijn vrouw Anna van Hannover en goede vrienden Pip of Pépin genoemd.

²¹⁹ KHA, A17, Willem IV, inv. 49-11, Verklaring van Luiscius en Duncan, 5 juli 1732. Luiscius had tijdens de onderhandelingen een goede indruk gemaakt op Willem IV. Tijdens het bezoek van Aylva aan Berlijn vertelde hij aan de ministers Von Borcke en Von Podewils, dat Willem IV het op prijs zou stellen als Luiscius 'bij continuatie met de affaire gechargeerd' bleef. Van Aylva merkte in zijn rapport op dat Luiscius met veel onderscheid door zowel de Pruisische koning als diens ministers werd ontvangen. Zij schenen veel vertrouwen in hem te hebben. Zie KHA, A17, Willem IV, inv. 49-4, Rapport van Van Aylva van zijn commissie in augustus 1732 naar Berlijn. Luiscius werd op 7 augustus 1733 door de Staten-Generaal geaccepteerd als Pruisisch resident te Den Haag. Hij werd door Frederik Willem I tevens benoemd als domeinraad. Zie Schutte, *Buitenlandse vertegenwoordigers*, 352, nr. 383. Zie voor Luiscius hoofdstuk 8, figuur 4.

²²⁰ KHA, A17, Willem IV, inv. 49-7, Traktaat van Verdeling en KB, Knuttel, 16842. Tractaat van verdeling, 3-4. Zie ook Wagenaar, *Vaderlandsche historie* XIX, 94-95.

²²¹ KHA, A17, Willem IV, inv. 49-4, Geheime instructie van Willem IV aan Van Aylva, 30 juli 1732, artikel 6 en Overzicht met 17 punten, punt 6. Van Aylva had ook mondelinge opdrachten gekregen. KHA, A17, Willem IV, inv. 49-4, Rapport van Van Aylva van zijn commissie naar Berlijn, september 1732.

²²² KHA, A17, Willem IV, inv. 49-4, Rapport van Van Aylva van zijn commissie naar Berlijn, september 1732.

Hij nam dit aan 'onder approbatie van Uwe Hoogheit'.²²³

Het Traktaat van Partage maakte definitief een einde aan een erfeniskwestie die 30 jaar had geduurd. Beide partijen verzochten de Staten-Generaal om de goederen die nog onder hun beheer waren over te dragen conform de gesloten Partage en tevens de daarbij behorende documenten. Hoewel het traktaat al in 1732 was gesloten werden de goederen pas in 1734 definitief verdeeld. Dit had te maken met problemen rond de overdracht van de goederen aan de prins.²²⁴ Ook diende Frederik Willem I nog achterstallige belastingen te betalen. De koning had steeds beweerd dat hij hiervan vrijgesteld was. Een dreigende brief van hem aan zijn gezant Johan Masch te Den Haag overtuigde de Staten-Generaal dat zij maar beter aan zijn wensen tegemoet konden komen.²²⁵ Op 1 april 1734 werden de Staten-Generaal door prins Willem Carel Hendrik Friso gedechargeerd als executeurs-testamentair. De Pruisische koning deed dit op 14 mei 1735.

De verdeling van de goederen

Frederik Willem kreeg onder andere het prinsdom Oranje, dat al bij de Vrede van Utrecht op 11 april 1713 aan Frankrijk was afgestaan. Hij behield Meurs, Lingen, Montfort en de gehele baronie van Herstal en Turnhout.²²⁶ In Holland kreeg de Pruisische koning definitief Hooge en Lage Zwaluwe, Naaldwijk, Honderland, Wateringen, Oranjepolder, 's-Gravenzande, het Oude Hof in Den Haag en het huis Honselersdijk.²²⁷ De prins van Oranje zou voor zich alsook voor zijn mannelijke en vrouwelijke erfgenamen ten behoeve van de Pruisische koning en van diens mannelijke en vrouwelijke erfgenamen afstand doen van alle hierop rustende eigendomsrechten en andere rechten, zodat zijn erfgenamen en opvolgers daarop nooit enige aanspraak konden maken.²²⁸ Frederik Willem ontving definitief alle domeinen, huizen en goederen die aan Frederik I in 1711 voorlopig waren toegewezen. Als een bijzondere blijk van vriendschap stond de Pruisische koning aan de prins het Huis te Nieuwburg in Rijswijk en het Huis ten Bosch te Den Haag af. De Pruisische koning deed ten behoeve van de prins afstand van alle eigendomsrechten en andere rechten, zodat zijn erfgenamen en opvolgers daarop nooit enige aanspraak konden laten gelden.²²⁹

²²³ KHA, A17, Willem IV, inv. 49-4, Geheime instructies van Willem IV aan Van Aylva, 30 juli 1732, artikel 11 en Overzicht met 17 punten, punt 12.

²²⁴ Zie Bruggeman, Nassau, 288 e.v.; UA, 1001, HA, inv. 3645, SG aan Frederik Willem I (9februari 1733)

²²⁵ Rive, Schets, 122-123. In zijn brief dreigde Frederik Willem onder andere met het verbreken van zijn vriendschap met de Republiek. De goederen werden door de Staten-Generaal in 1734 verdeeld. Zie voor Masch hoofdstuk 8, figuur 4.

²²⁶ Willem IV had zijn helft van de baronie van Herstal aan de Pruisische koning afgestaan.

²²⁷ KB, Knuttel, 16842. Tractaat van verdeling, artikel II en V, 5-7; Wagenaar, *Vaderlandsche historie* LXIII, 93-95. Frederik Willem I kreeg niet alleen een aantal plaatsen aan de oostgrens in bezit, maar ook gebieden en bijbehorende rechten binnen de Republiek. Bovendien kocht hij begin 1732 het graafschap Bentheim. Tevens maakte hij aanspraak op Gulik, Berg en Ravenstein. De Republiek was sterk gekant tegen een eventuele inlijving, omdat Pruisen dan zeggenschap zou krijgen over de Beneden-Rijn en over de Maas. Zie De Jongste, 'Beeldvorming', 500; Porta, Corver, 174-175. Zie voor het strategisch belang van dit gebied voor de Republiek hoofdstuk 1 en 5.

²²⁸ KB, Knuttel, 16842. Tractaat van verdeling, artikel V, 6-7.

²²⁹ KB, Knuttel, 16842. Tractaat van verdeling, artikel VII, 8-10. De ambachtsheerlijkheden Twintighoeven en Klein Waspik werden in de overeenkomst niet genoemd.

De prins van Oranje kreeg nu definitief de huizen, domeinen en goederen die de Friese Nassaus voorlopig hadden ontvangen: het ambt Bredevoort, de tienden van Buren, de heerlijkheid Zevenbergen, het Hondenhuis in Den Haag, de tienden onder Delft en Monster, het huis de Kruijtborg, Colijnsplaat en andere goederen in Noord-Beveland, de baronie van IJsselstein, de goederen in Hulsterambacht, het paleis te Brussel, de baronie van Diest, de heerlijkheid Zichem en Scherpenheuvel, de heerlijkheid Roosendaal, Nispen, Oosterhout en Dongen, de heerlijkheid Steenberg, de heerlijkheid Prinsenland, de baronie van Cranendonk en de heerlijkheid Eindhoven. Daarnaast ook het huis te Dieren, het Loo, Klundert of Niervaart, de heerlijkheid Geertuidenberg, het markizaat van Veere en Vlissingen, de heerlijkheid St. Maartensdijk en Scherpenisse, het huis te Soestdijk, het graafschap Buren, het graafschap Leerdam en Acquoy, de heerlijkheden Grimbergen, Meerhout en Voorst, het burggraafschap van Antwerpen, de baronie van Breda, de commanderijgoederen van Braque, de baronie van Grave en het Land van Cuijk, de heerlijkheid Willemstad en Ruigenhil, de goederen van Wernhout, Vianden, St. Vith en Bütgenbag, Daasburg en Warneton, de heerlijkheden Monster, Ter Heijde, de helft van Loosduinen dat in Haagambacht lag, de lenen van Polanen, en de hoeve achter het Huis te Nieuwburg te Rijswijk, groot 15 morgen en 580 roeden.²³⁰ Beiden zouden de aan hen definitief toegewezen goederen, domeinen, landen en huizen genieten met alle toebehoren, rechten, inkomsten, hoge en lage jurisdicties, regaliën en voorrechten. Tevens met de tienden, molens en alles wat tot deze heerlijkheden en goederen behoorden. Zij, alsook hun mannelijke en vrouwelijke erfgenamen, mochten zich bedienen van de titels en wapens van alle landen die tot de Oranjesuccessie behoorden.²³¹ Afgesproken werd dat de Pruisische koning dit voor Meurs en Lingen zou doen en de prins van Oranje voor het markizaat van Veere en Vlissingen.²³² Beiden mochten zich prins van Oranje noemen. Het was Frederik Willem gelukt om de bezittingen van de Oranjes die in de buurt van zijn landen lagen, zoals Lingen en Meurs, definitief bij zijn koninkrijk te voegen zodat hij tot een betere afronding van zijn grenzen kon komen.²³³

6.11 Slot

De Pruisische koning Frederik I was er in 1702 van overtuigd dat op alle eigendommen van zijn grootvader een eeuwig fideï-commis rustte, zodat die eigendommen hem wel moesten toevallen. De Friese Nassaus bleken niet in staat deze claims volledig tegen te spreken en voelden zich dus genoodzaakt te accepteren dat Frederik I wel rechten op sommige bezittingen van Frederik Hendrik had, maar niet op alle. Zij claimden in ieder geval goederen van de prinsen Maurits en Philips Willem op grond van de fideï-

²³⁰ Dit waren de goederen die nog onder de administratie van de Staten-Generaal waren gebleven.

²³¹ Willem IV noemde zich ondere andere heer van Hooge en Lage Zwaluwe. Zie NA, 3.01.04.01, SH, inv. 186, RSH 1748, 536, Generaal pardon (26 mei).

²³² KB, Knuttel, 16842. *Tractaat van verdeling*, artikel VIII, 10-11.

²³³ Rive, *Schets*, 123.

commissaire bepalingen in de testamenten van beiden. Tot die goederen behoorden naar hun oordeel ook de graafschappen Lingen en Meurs. Vooral het feit dat Frederik deze beide graafschappen al vóór de opening van het testament had bezet en deze, mede op grond van een uitspraak van het Rijkskamergerecht te Wetzlar, niet meer in de nalatenschap wilde terugbrengen, was voor Henriette Amalia onverteerbaar. Maar uiteindelijk trok zij, dringend door de Staten-Generaal om toegevendheid gevraagd, onder meer haar eisen ten aanzien van Lingen en Meurs in. Van zijn kant wist Frederik I met pragmatische middelen een procedure, die Henriette Amalia in 1703 voor het Hof van Holland tegen hem aanspande, wél te doen stopzetten.

Voor de Staten-Generaal, de executeurs-testamentair, was de erfeniskwestie intussen een geweldig struikelblok, omdat Frederik een optreden voor of tegen de Republiek in het kader van de Spaanse Successieoorlog afhankelijk stelde van Staats toegeven inzake Willem IIIs nalatenschap. De Staten-Generaal trachtten dit probleem op te lossen door te bepalen dat zij alleen als bemiddelaars optraden en dat partijen zelf tot overeenstemming moesten zien te komen. Om een doorbraak te forceren schroefde Frederik I vervolgens naarmate de tijd verstreek zijn aanspraken verder op, steeds meer goederen eisend en dreigend zijn vertegenwoordigers bij de onderhandelingen terug te trekken. Zijn pragmatisme demonstreerde hij bovendien door zich niet langer meer te concentreren op juridische gronden op basis waarvan hij de strijd had aangegaan – de fidei-commissaire bepalingen van Frederik Hendrik –, maar met name in de praktijk voor hem aantrekkelijke goederen te eisen. Hiertegen konden de Friese Nassaus geen vuist maken. Zij gingen daarom inderdaad over op toegeeflijkheid om de Pruisische koning gunstig voor zich te stemmen. Erg lang hielp dit meestal niet. Het overlijden van Johan Willem Friso in 1711 zorgde bovendien voor nieuwe vertraging van het proces. Om een einde te maken aan deze ongewenste situatie juist in deze tijden van internationale spanning maar zonder een definitieve oplossing te kunnen aandragen, besloten de Staten-Generaal dan maar om beide partijen voorlopig in het bezit te stellen van een deel van de goederen. Daaronder bevond zich ook de heerlijkheid Hooge en Lage Zwaluwe. Er zou daarna verder worden onderhandeld. Niettemin duurde het tot 1732 voordat de volgende Oranje, Willem IV, en de nieuwe Pruisische koning Frederik Willem I, overigens zonder de bemiddeling van de Staten-Generaal maar op grond van beider wens de almaar slepende kwestie te beëindigen, een definitief Traktaat van Partage sloten.

